

‘Devr-i Dil-Ârâ-yı Hürriyet’te Edebî Ortam

Beşir AYVAZOĞLU

Türk Edebiyatı Dergisi Genel Yayın Yönetmeni

Özet

Bu denemede II. Meşrutiyet’in ilanından sonraki beş yıllık dönemde edebî ortam tasvir edilmektedir. Birbiri ardınca çıkıp batan gazete ve dergilerde ana sermayesi II. Abdülhamid düşmanlığı olan seviyesiz bir edebiyat ortaya çıkmış olmakla beraber, Tevfik Fikret, Abdülhak Hâmid, Rıza Tevfik ve Mehmed Âkif gibi şairler güçlü sesler olarak bu ortama hâkim görünmektedirler. Ömer Seyfettin’in başlattığı Yeni Lisan hareketi ve Ziya Gökalp’ın fikrî önderliğini yaptığı Türkçülük, Balkan Harbi’nden sonra, politika değiştiren İttihat ve Terakki’nin de desteğiyle yeni bir edebiyat odağı olma yolundadır. Meşrutiyet’in ilk yıllarında edebî ortama Fecr-i Âticilerle Yeni Lisancılar arasındaki polemğin ve Mehmed Âkif’le Tevfik Fikret arasındaki kavganın damgasını vurduğu söylenebilir. Edebiyat-ı Cedide’nin bir devamı olan Fecr-i Âtî cılız bir hareket olmakla beraber, Ahmed Hâşim, Yakup Kadri ve Refik Hâlid gibi güçlü kalemlerin doğmasına yol açmış, Köprülüzâde Fuad ve Hamdullah Suphi gibi bazı mensuplarını ise Yeni Lisan hareketine kaptırmıştır. Halide Edip Adıvar da bu ortamda güçlü bir kadın romancı olarak sivrilir ve *Yeni Turan* adlı romanıyla Türkçülük hareketine destek verir. Bu devirde zemini hazırlanan Millî Edebiyat Cereyanı asıl oluşumunu savaş yıllarında gerçekleştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Hürriyet, Basın, Fecr-i Âtî, Yeni Lisan Hareketi, Türkçülük, Millî Edebiyat Cereyanı.

I

Tevfik Fikret'in Hayal Kırıklığı

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRAKİ akıl almaz hürriyet atmosferinde yerden biter gibi yüzlerce gazete ve dergi ortaya çıkmış, herkes istibdad döneminde susmuş olmanın acısını çıkarmak istercesine kurtlarını dökmeye başlamıştır. Biri batarken diğeri çıkan, herkesin her istediğini istediği gibi yazabilirdiği gazete ve dergilerde Abdülhamid düşmanlığından başka sermayesi olmayan seviyesiz bir edebiyat ortalığı sarmıştır. Sesleri hiç çıkmayanlar sadece Servet-i Fünunculardır; 'istibdat' sona erip Meşrutiyet ilan edildikten sonra, belki de toplumdan kaçmak için sığınacakları bir mazeret kalmadığı için garip bir şekilde sessizliğe gömülmüşlerdir. Sadece ilk heyecan dalgası dağıldıktan sonra nasıl bir kaos ortamı yaratıldığını ve nasıl bir yağma düzeni kurulduğunu fark eden Tevfik Fikret'in cesur sesi yüksелеcektir.

Tevfik Fikret, Edebiyat-ı Cedide'nin 1901'den 1908'e kadar devam eden suskunluk döneminde *Tarih-i Kadim*, *Sis* ve *Sabah Olursa* ve *Bir Lahza-i Teahhur* gibi az sayıda, fakat önemli şiirler yazmıştı. Bu şiirler yayımlanmamış olsa da dilden dile dolaşarak ihtilâli ateşliyordu. II. Meşrutiyet'in ilanından önce son yazdığı şiir, yakın dostlarından Fatin Hoca, Salih Feridun ve Mahmud Sadık Beylerin Selanik İhtilâl Komitesi adına kendisinden rica ettikleri *Millet Şarkısı* oldu. Meşrutiyet'in ilanı onun için âdeta bir yeniden doğuştu. O gece nasılsa Aşiyân'a giren bir hırsız bütün elbiselerini çaldığı için beyazlar giyinip Bebek vapuruyla sevinç içinde şehre inmişti.¹

O günlerde Bâbîâlî'de en hareketli yerlerden biri de *Servet-i Fünun* idarehanesiydi; birkaç gün sonra Hüseyin Kâzım Kadri Bey, Hüseyin Cahit'i bir kenara çekerek günlük bir gazete çıkarma teklifinde bulundu; teşebbüsün içinde Tevfik Fikret de vardı ve gazetenin adını bulmuştu bile: *Tanin*. Meşrutiyet'in ilanından sadece bir hafta sonra, 1 Ağustos 1908 Cumartesi günü *Tanin*'in ilk sayısı çıktı; birinci sayfasında Fikret'in *Sis* şiiriyle birlikte yeni bir şiiri yer alıyordu: *Rücu*. 24 Temmuz günü yazdığı bu şiirde, öfke ve lanetinin İstanbul'a değil, bir devre, istibdad devrine yönelik olduğunu anlatmaya çalışıyor, artık o musibet gecesinin sona erdiğini ve gözlerinin parlak bir sabaha açıldığını söyledikten sonra şöyle devam ediyordu:

1 Kenan Akyüz, *Tevfik Fikret*, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1947, s. 86.

*İçimde şimdi ne hisler, nasıl temennîler,
Ne neş'eler coşuyor. Bilseniz, ne vecd-âver
Terâneler coşuyor. Bunların hakîr ü güzîn
Meâlî, şî'ri, sünûhâtı, rûhu, lafzı sizin;
Sizin, ne varsa sizin; hepsi hepsi, hepsi sizin!*

Ne var ki Tevfik Fikret'in bu neş'e ve coşkunu uzun sürmemiştir. İlk günlerin havası dağıldıktan sonra başlayan kör dövüşü ve öteden beri siyasî emelleri de taşıyan Hüseyin Cahit *Tanin*'i adeta İttihat ve Terakki'nin bir yayın organı haline getirmesi yüzünden derin bir hayal kırıklığına uğrayan Fikret, hiç tereddüt etmeksizin o kadar emek verdiği gazeteden ayrılır. Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi'ndeki müdürlüğü de olaylı geçmiştir; iki defa istifa edip döndüğü bu görevi üçüncü istifasından sonra bütün ısrarlara rağmen bir daha kabul etmez, Dârülfünûn ve Dârümuallimîn'deki derslerini de bırakarak inzivaya çekilir. Artık sadece Robert Kolej'deki hocalığına devam edecek ve ülkede olup bitenleri Aşiyân'daki inzivasında büyük bir elem ve hayal kırıklığı içinde uzaktan seyredecektir. Ne var ki susmaya niyetli değildir; Trablusgarp Harbi dolayısıyla Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine yazdığı *Doksan Beşe Doğru* adlı şiirinde, içinde biriken öfkeyi bütün şairlik kudretini kullanarak bir tokat gibi İttihatçıların suratına çarpıverir.

*Düşsün sana -meyyal-i tahakküm- eğilen ser,
Kopsun seni -bir hak diye- alkışlayan eller!*

bedduasıyla biten bu zehir zemberek şiir İttihatçıları çileden çıkarmaya yeter; Fikret'e kendi mısramı biraz değiştirerek "Kopsun seni Fikret diye alkışlayan eller!" diye hücumla geçerler. Bunun üzerine, o günlerde yeni bir edebî topluluk kurmaya çalışan genç edebiyatçılar, *Servet-i Fünun*'un 1078. sayısında *Rûbab-ı Şikeste* şairi hakkındaki düşüncelerini açıklayarak aleyhinde çıkan yazıları protesto ederler. Gençlerin bu kadirşinaslığından etkilenerek *Servet-i Fünun*'a bir teşekkür telgrafı gönderen ve o günlerde yazdığı *Rûbab'ın Cevabı* şiirini de onlara armağan eden Fikret mücadeleye kararlıdır. Kısa bir süre sonra, *Revzen-i Mahlu* şiirinde 'mahlû' padişahın, yani Sultan Abdülhamid'in penceresinden bakarak İttihat ve Terakki'ye ve ona güvenenlere "mağrur ve müntakim bir kahkahayla" güldüğünü söyleyecektir. *Hân-ı Yağma* şiiri ise İttihatçıların kurduğu yağma düzenine yönelttiği, edebiyatımızda benzerine az rastlanır bir hicivdir:

*Yiyin, efendiler yiyin; bu hân-ı iştiha sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!*

II

Âkif'in Öfkesi

Doksan Beşe Doğru ve *Hân-ı Yağma* gibi şiirleriyle İttihatçıları çıldırtan Tevfik Fikret, *Tarih-i Kadim* manzumesi ve irfanının 'tebdil-i tabiiyet' ettiğini söylediğine dair rivayetler yüzünden dindarlar arasında da epeyi düşman edinmişti. 1905 yılında, derin bir karamsarlık anında yazıp bir tarafa koyduğu *Tarih-i Kadim*'i bazı dostlarıyla paylaştığı biliniyor. Hikmet Tanyu, bu manzumenin 1321 (1906) yılında basılan imzasız bir nüshasını tespit etmiştir.² Ancak bu baskı üzerinde -şiiri kimin yazdığı bilinmediği için- fazla durulmamış olmalı. Asıl kıyamet, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan tarihsiz baskı ortaya çıkınca kopacaktır.

Tarih-i Kadim'i yazdığı için derin bir pişmanlık duyan Fikret, bir gün Fatin [Gökmen] Hoca'ya bu manzumenin çok güvendiği bir dostu tarafından -kimseye göstermeyeceğine dair söz verdiği halde- yayıldığını söylemiştir. Fatin Hoca, Fikret'in ismini vermediği bu dostunun kim olduğunu da Hüseyin Kâzım Kadri Bey'den öğrenecektir: Rıza Tevfik. Bir gün Galatasaray Sultanîsi'nde yapılan bir arama sırasında talebelerden birinin kitapları arasından çıkan bu manzumenin Fikret tarafından yazıldığı ortaya çıkınca, Fatin Hoca'ya göre, Mehmed Âkif'in Fikret'e karşı duyduğu sevgi ve saygı birden nefrete dönüşür.³ Fakat Midhat Cemal'e göre, Âkif, Fikret'ten Dârülfünûn'da birlikte görev yaptıkları sırada soğumuştur; daha ilk görüşmelerinde kendisine en yakın arkadaşlarını çekiştiren birine saygı duyması imkânsızdır.⁴

Sonunda dindarların Fikret'e karşı gitgide kabaran öfkesi Âkif'in mısralarında patlayıverir. Âkif, *Sebilürreşad*'da birkaç bölüm halinde yayımlanan *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı manzumesinin 9 Ağustos 1328 (22 Ağustos 1912) tarihli 207. sayıda çıkan bölümünde, Fecr-i Âtîcilerle birlikte Aşîyan'daki Münzeviye de aslında kendisine ve şiirine hiç yakışmayan bir dille hücum etmiştir. *Tarih-i Kadim*'de bütün dinlere savaş açan Fikret'in Protestanlar tarafından misyonerlik amacıyla kurulmuş bir mektep olan Robert Kolej'de hocalık yapmasını yaman bir çelişki olarak gören Âkif, şu mısralarıyla, II. Meşrutiyet yıllarına damgasına vurduğu gibi Cum-

2 Hikmet Tanyu, *Tevfik Fikret ve Din*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1972, s. 90.

3 Bkz. Eşref Edib, *Mehmed Âkif*, İstanbul 1938, s. 253.

4 Midhat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif-Hayatı, Seciyesi, Sanatı*, İstanbul 1939, s. 108-111.

huriyet devrinde de devam ederek günümüze uzanan bir kavgayı başlatmıştır:

*Şimdi Allâh'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!*

1912 Martı'na kadar *Sırat-ı Müstakim* adıyla çıkan *Sebilürreşad*, yayın hayatına II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan ilk mecmualardan biriydi. Mehmed Âkif, yakın dostlarından Eşref Edib [Fergan] Bey'in çıkardığı, tanınmış İslamcı aydınları biraraya getiren bu mecmuanın başyazarıydı ve 14 Ağustos 1314 [27 Ağustos 1908] tarihli ilk sayısında çıkan *Fatih Camii* adlı şiiriyle birden parlak bir şair olarak öne çıkmıştı. Aslında Meşrutiyet'ten önce edebiyat dünyasında pek bilinen bir isim değildi; 1885 yılında *Mektep* mecmuasında, 1886 yılında da *Resimli Gazete*'de birkaç şiiri, *Servet-i Fünun*'da ise İran edebiyatından tercümeleri çıkmıştı, o kadar. *Sebilürreşad* mecmuasında birbiri ardınca çıkan ve bazı sayıların yeniden basılmasını sağlayan şiirlerini Meşrutiyet'ten önce yazmıştı, ama dar bir dost çevresinde özel defterlere itina ile kaydedilen bu şiirlerin gün ışığına çıkabilmesi için 'istibdad'ın sona ermesi gerekiyordu.

Sultan Abdülhamid devrinde, matbuat üzerindeki ağır baskıdan Âkif de en az Tevfik Fikret kadar şikâyetçiydi ve bunu *Sırat-ı Müstakim*'in 1 Kânunusânî 1324 (14 Ocak 1909) tarihli 21. sayısında çıkan *İstibdad* adlı şiirinde çok açık bir şekilde ifade etmişti; bu şiir "Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdad" mısrasıyla başlıyordu. Fakat kısa bir süre sonra o da Fikret gibi hayal kırıklığına uğrayacak ve *Süleymaniye Kürsüsünde*, Abdürreşid İbrahim Efendi'nin dilinden "hürriyet" in ilanından sonraki anarşi ortamını ve maskaralıkları şöyle hicvedecekti:

*Zurnalar şehîr ahâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Ötüyor her taşın üstünde bir dilli düdük,
Dinliyor kaplamış etrâfını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse hemen el vurup alkışlayacak
-Yaşasın!
-Kim yaşasın?
-Ömrü olan.
-Şak! Şak! Şak!
Ne devâirde hükûmet, ne ahâlîde bir iş!
Ne sanâyi', ne maârif, ne alış var, ne veriş.*

*Çamlıbel sanki şehir: Zâbita yok, râbita yok;
Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.
Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı”
Diye mekteplilerin mektebi tek mil kapalı!
İlmi tazyik ile ta’lîm, o da bir istibdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.
Kör çiban neşterin altında nasıl patlarsa,
Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirlî;
Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.
Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzır bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadın, erkek koşuyor borç ederek Avrupa’ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya!
Hakk’a tefvîz ile üç tâne yetişmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış buradan baldızını,
Analık ilmi için Pâris’e, yüksünmeyerek...
Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!*

Âkif, II. Meşrutiyet devrinin ilk aylarındaki ortamı ve manzarayı canlı bir şekilde tasvir ettiği bu mısraların her birinde bir hadiseye veya kişiye telmihte bulunmuştur. Mesela ‘dilli düdük’lerin başta Rıza Tevfik olmak üzere Meşrutiyet kutlamalarında şuursuz kalabalıkları harekete geçirenler, ‘analık ilmi’ni öğremsin diye baldızını Paris’e götürenin de Cenab Şahabeddin olduğu biliniyor. Bunda sonraki mısralarda, Meşrutiyet’in ilanından sonra kavmiyetçi ve ayrılıkçı hareketlerin arttığını hatırlatan ve farklı kavimleri aynı milliyetin altında tutan İslam’ı temelinden yıkacak tek zelzelenin kavmiyetçilik olduğunu, Arapçılıkla, Arnavutçulukla bir yere varılamayacağını söyleyen Âkif, Balkan Harbi’nden sonra “ittihad-ı anâsır” siyasetini terk ederek Türkçülüğe yönelen İttihat ve Terakî’yi de “Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez” diyerek uyarılmaktadır. Kavmiyetçiliğin imparatorluğu parçalayarak Avrupa tarafından kolayca yutulacak lokmalar haline getireceğini düşünen

ve son derece karamsar bir gelecek tablosu çizerek halkın ve aydınların dikkatini çeken Âkif'e göre, memleketin en önemli meselelerinden biri halktan kopuk aydınların kayıtsız şartsız garpçılığı ise, biri de Batı'dan gelen her şeye körükörüne düşmanlık eden ve 'yenilik namına vahy inse' kabul etmeyen 'avam'ın yanlış tutumudur. Fen bilimlerine gelince: Çağın çok gerisinde kalmışızdır; mütefennin geçinen birkaç kişi de nazariyata boğulup kalmıştır. Halbuki "amelî kıymetidir kıymeti ilmin artık". Bunları söyledikten sonra sözü edebiyata getiren Âkif, 'köhne alıp köhne satan' eski şiir taraftarlarını da, 'şi'r-şebab'ı da adamakıllı hırpalılar. O tarihte 'şi'r-şebab'ı Fecr-i Âtî temsil ettiğine göre, Âkif'in,

*Serseri: Hiçbirinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!*

mısralarıyla onları hedef aldığı söylenebilir. Bu mısraları, Tevfik Fikret'in zangoçlukla suçlandığı, edebiyat dünyasında kıyametin kopmasına yol açan mısralar takip etmektedir.

Kendisini çok üzen zangoçluk ithamına tam iki yıl sonra *Tarih-i Kadîm'e Zeyl*'i yazarak cevap veren Fikret, Âkif'e 'Molla Sırat' diye hitap etmiş, *Tarih-i Kadîm*'deki görüşlerini daha da ileriye giderek tekrarlamıştır. Kenan Akyüz, İsmail Ertaylan'dan naklen, Âkif'in bu kavgadan kısa bir süre sonra, o sıralarda kurulması düşünülen bir edebî cemiyetin başkanlığını kabul etmesi ricasıyla Fikret'e bir mektup gönderdiğini, ancak cevap alamadığını söyler.⁵ Ertaylan'ın Âkif'e ağır bir biçimde hücum ettiği *Tevfik Fikret* adlı kitabında böyle bir kayıt bulamadık. Akyüz'ün naklettiği, başka hiçbir kaynakta rastlamadığımız bu bilgiye herhalde ihtiyatla yaklaşmak gerekir.⁶

III

Fecr-i Âtî mi, Fecr-i Kâzib mi?

Falih Rıfık Atay, Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi'nde hocası olan Mehmed Âkif'in sınıfta "Mânâsız şeyler bunlar, boş lâflar bunlar!" diye yeni şiirlere "söv" düğünü iddia ederek ona Hâşim'in dört mısraını anlatmak için çok uğraştığını söyler.⁷ Hakikaten Âkif'in

5 Kenan Akyüz, *a.g.e.*, s. 130.

6 İsmail Hikmet Ertaylan, *Tevfik Fikret-Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, İstanbul 1963, s. 91-94.

7 Falih Rıfık Atay, *Pazar Konuşmaları*, İstanbul 1966, s. 41.

ve onun gibi düşünenlerin, özellikle Balkan Harbi'nden sonra, toplumun onca derdi varken *Şi'r-i Kamer*'ler yazan bir şairi anlayıp hoş karşılamaları düşünülemezdi. Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* hedef tahtasına koyduğu *Fecr-i Âtî*, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra, Edebiyat-ı Cedide'ye muarız olma iddiasıyla ortaya çıksa da, aslında bu edebiyatın cılız bir devamından başka bir şey değildi.

Çok kısa sürmüş bir serüven olan *Fecr-i Âtî*, *Servet-i Fünun* dergisi okuyarak yetişmiş bazı genç şair ve yazarların 20 Mart 1909 tarihinde *Hilâl* gazetesinin idarehanesinde toplanarak bir edebî topluluk kurmaya karar vermeleriyle başlar. Topluluğun kuruluşuyla ilgili haber *Servet-i Fünun*'un 25 Mart 1909 tarihli 930. sayısında çıkmıştır. Haberde, bazı münevver gençlerin Faik Âli Bey'in başkanlığında *Fecr-i Âtî* adıyla bir şiir ve tefekkür topluluğu kurduklarından, "Sanat şahsî ve muhteremdir" sözünü düstür edindiklerinden ve yakında *Fecr-i Âtî* adında bir dergi çıkaracaklarından söz edilmektedir.⁸

Bu haberin yayımlanmasından bir hafta kadar sonra başlayan 31 Mart İsyânı sırasında *Hilâl* Matbaası'nın da basılması, yaş ortalamaları yirmi üç olan *Fecr-i Âtî*cileri bir hayli ürkütmüş olmalı ki, sanat görüşlerini açıkladıkları beyannameyi aynı dergide tam on bir ay sonra neşredebilirler.⁹ Beyannamenin altında Ahmet Hâşim'in de imzası vardır.¹⁰ Bunun için bütün edebiyat tarihlerinde Hâşim bir *Fecr-i Âtî* şairi olarak zikredilir. Halbuki onun *Fecr-i Âtî* toplantılarına hemen hiç katılmadığını biliyoruz. Yakup Kadri, ilk toplantıya katılanlardan hiçbirinin edebî değer bakımından kendisini ilgilendirmedeğini, gözlerinin sadece Hâşim'i aradığını ve gelip gelmeyeceğini sorunca, Refik Halit'in müstehzi bir tebes-

8 *Servet-i Fünun*, nr. 977, 11 Şubat 1325/1910.

9 Yakup Kadri, Ali Süha ve Ahmed Samim'in *Hilâl* gazetesinde "irtica hareketini lanetlemek için" yazdıkları yazılar yüzünden silahlı baskına uğradıklarını, baskın sırasında toplantı halinde olduklarını ve *Fecr-i Âtî*'nin kurulduğu odanın arka pencerelerinden atlayıp kaçtıklarını anlatıyor; bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1969, s. 42.

10 *Fecr-i Âtî* beyannamesini imzalayan diğer şair ve yazarlar da şunlardır: Ahmed Samim, Ahmed Hâşim, Emin Bülemd [Serdaroğlu], Emin Lâmi, Tahsin Nâhid, Celâl Sâhir [Erozan], Cemil Süleyman [Alyanakoğlu], Hamdullah Subhi [Tanrıöver], Refik Hâlid [Karay], Şahabeddin Süleyman, Abdülhak Hayri, İzzet Melih [Devrim], Ali Cânib [Yöntem], Ali Süha [Delilbaşı], Fâik Ali [Ozansoy], Fazıl Ahmed [Aykaç], Mehmed Behçet [Yazar], Mehmed Rüşdi, Köprülüzâde Mehmed Fuad [Fuat Köprülü], Müfid Râtib, Yakup Kadri [Karaosmanoğlu].

sümle, "O, insanlar arasına karışmaz. Vahşinin biridir!" dediğini söylüyor.¹¹

Yakup Kadri, Hâşim'in edebiyatta bir klik içinde görünmekten çok ürktüğünü ve ilk toplantıda üye olarak seçilmesine rağmen, Fecr-i Âtî'nin hemen hiçbir toplantısına katılmadığını söyler. Sadece bir toplantıya katılmış ve Yakup Kadri'nin bulunmadığı bu toplantıda şair Neyyir Bey'in kabul nutkunu söylemiş, kimsenin bir şey anlamadığı bu nutukla alay edilince sövüp sayarak toplantıyı terk etmiştir.¹² Aslına bakılırsa, toplantılara katılmamış olsa bile, Hâşim, Fecr-i Âtî beyannamesinde vurgulanan "Sanat şahsî ve muhteremdir" prensibini topluluk üyeleri arasında en fazla benimsemiş olan şairdi ve bu yüzden belki de bir klik içinde görünmek istemiyordu. Onun istediği kendi şiirini yazmaktı. Ama daha da önemlisi, 31 Mart olayları sırasında Hilâl Matbaası'nın basılması ve daha sonra topluluk üyelerinden gazeteci Ahmed Samim'in İttihatçı bir fedai tarafından öldürülmesi, siyasetle uğraşmak şöyle dursun, şiirlerinde Tanpınar'ın deyişiyle "efkâr-ı umumiye"ye en ufak bir taviz bile vermeyen Hâşim'i çok ürkütmüş olmalıdır.

Peki, Hâşim Fecr-i Âtî hakkında ne düşünüyordu? 1924 yılında Paris'e yaptığı kısa seyahat sırasında sembolistlerin yayın organı olan *Mercure de France*'ın Ağustos 1924 tarihli sayısında yayımlanan "Les Tendances Actuelles de la Littérature Turque" başlıklı yazısında görüşlerini kısaca şöyle özetlemiştir: "1908'de, Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinden sonra 'yeni' olarak tavsif edilen edebiyat, 'Fecr-i Âtî' diye gülünç bir hafta altında, bir grup gencin eserleriyle devam eder gibidir. Bazılarına göre, bu grubun yaptığı edebiyat bir öncekinin sönük bir uzantısından başka bir şey değildir. Belli başlı ürünleri dikkate alındığında ise bu edebiyatın Batı'nın edebî ruhunun özümlemesi bakımından bir öncekinden oldukça üstün olduğu görülür. Edebiyat-ı Cedidecilerin kavrayışı Bourget'lerde, Maupassant'larda takılıp kalırken, Fecr-i Âtîciler Baudelaire, Heredia, Moréas, Régnier ve Verhaeren gibi şairlere, Anatole France, Barrés, Maeterlinck gibi yazarlara ve Rémy de Gourmont gibi fikir adamlarına derinliğine nüfuz etmesini bilmişlerdir."¹³

11 Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, s. 39.

12 Yakup Kadri, *Ahmet Hâşim*, Ankara 1939, s. 35; a.mlf. *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, s. 117; Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Hâşim Şiiri ve Hayatı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 28 vd.

13 Hâşim'in bu makalenin tercümesi için bkz. "Türk Edebiyatında Mevcut Temayüller", çev. Fahrettin Arslan, *Hareket*, nr. 16-17, Haziran-Temmuz 1980.

Aslına bakılırsa Hâşim bu makalesinde söylediklerine pek inanmıyordu. Nitekim “Hayatta Olduğu Gibi”¹⁴ başlıklı yazısında, Fecr-i Âtî şairlerinin “ruha ve mânâya tamamen lâkayd kalarak, sembolizmin bütün o boyalı paçavralardan yapılmış haricî dekorlarını Türkiye’ye taşı”dıklarını söylemiş,¹⁵ *Yeni Kitap* dergisine verdiği bir mülakatta ise açıkça ‘gülünç’ ve ‘fecr-i kâzib’ ifadelerini kullanmıştır:

“Şiirle iştigalimden bir iki sene sonra Meşrutiyet ilan edildi. Benim neslimden gençler gülünç bir isim altında (Fecr-i Âtî) bir edebî taazzuv vücuda getirmişlerdi. Ben, vakıa o taazzuva kendimi tamamen bağlamış değildim. Fakat bütün oradakiler benim arkadaşımı [...] Ben bu fecr-i kâzibe kendimi kaptırmadım. Yalnız bir zümre ile kısaca alakadar oldum. Bu alakadarlığımın en büyük mükâfatı da bana Yakup Kadri ile tanışmak vesilesini vermiş olmasıdır.”¹⁶

Rıza Tevfik de, *L’Aurore Prochaine* adlı eserinde Ahmed Hâşim’in bir bağımsız olduğunu, hiçbir edebî akıma bağlı kalmak istemediğini, dolayısıyla Fecr-i Âtî mensubu sayılamayacağını söyler.¹⁷ Gerçek şudur: 1909 yılında bazı genç edebiyatçılar biraraya gelerek bir edebî topluluk kurmak istemiş, fakat gerek siyasî şartlar, gerekse kendi aralarında yaşadıkları problemler yüzünden ciddi bir başarıya imza atamadan dağılmışlardır. Hâşim zaten topluluğun kuruluşundan önce kendini ispat etmiş bir şairdir. Topluluğun önemli üyelerinden biri olmakla beraber, mizaha ve gerçekçi edebiyata yönelerek eserlerini Fecr-i Âtî ilkelerine aykırı bir anlayışla yazan Refik Halit [Karay] da aynı düşüncededir. Ruşen Eşref’e verdiği mülakatta, edebiyat tarihçilerinin çok ciddiye aldıkları Fecr-i Âtî’nin nizamname yapmak ve reis seçmek gibi ciddi meşguliyetleri olduğu için edebiyatla uğraşacak vakit bulamayan ateşli, avare, memleket meselelerinden habersiz, çoğu *pédant*, *züppe*, *rokoko* gençlerin zaman zaman toplanıp sonu gelmeyen anlamsız tartışmalarla oyalandıkları bir topluluk olduğunu

14 *Meş’ale*, nr. 3, 1 Ağustos 1928.

15 Ahmet Hâşim, *Bütün Eserleri III, Gurabahâne-i Laklakan/ Diğer Yazıları*, haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 299.

16 Ahmet Hâşim, *Bütün Eserleri IV, Frankfurt Seyahatnamesi, Mektuplar-Mülakatlar*, haz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 118.

17 Rıza Tevfik, *Son Edebî Akım (L’Aurore Prochaine)*, haz. Senem Timuroğlu, İstanbul 1999 (Lisans Tezi), s. 31.

söyler. Yola aşağı yukarı kırk kişi çıkmışlardır, kala kala üç dört kişi kalırlar.¹⁸

İsmail Habib Sevük'e göre de "Fecr-i Âtî'nin fânî penbeliğinde" parıldayan üç kıymet vardır: Ahmet Haşim, Yakup Kadri ve Refik Halit. *Erenlerin Bağından nâsiriyle Memleket Hikâyeleri* yazarı kendi yollarına gidince, "o fecrin bütün renk ve ziyasını *Göl Saatleri* şairi" toplamıştır. "O ismin bu şairden başka müsemması yoktur. Sanki Fecr-i Âtî ünvanı etrafında uçuşanlar bu âyîni yalnız *Göl Saatleri* şairi için yap[ar]lar. Ve o fecrin rengin hâlesini onun nâsiyesi üstüne ördükten, ziyanın cünbüşünü, rengin parlıtısını, incilânın füsûnunu ona bıraktıktan sonra dağılıp" giderler.¹⁹

IV

"Yeni Lisan"

Fecr-i Âtîciler, Ömer Seyfeddin'e göre de beğenmedikleri dünkülerin, yani Servet-i Fünun mecmuasında yazan Edebiyat-ı Cedide şair ve yazarların sun'î eserlerini sayfa sayfa tekrar etmekten başka bir şey yapmamışlardı. Bu eleştirisini, Selanik'te bir süredir *Hüsün ve Şiir* adıyla çıkarken ismini 1911 yılının Nisan ayında *Genç Kalemler* olarak değiştiren derginin ikinci cildinin ilk sayısındaki ünlü "Yeni Lisan" makalesinde dile getiren Ömer Seyfeddin, "Fakat" diye devam eder,

"vatanın bütün ümidi yine onlardadır. Onlar zekidirler. Çok gençtirler. Tabii okuyacaklar, çalışacaklar, tekâmül edecekler, hele hiç şüphesiz asırlardan beri bizi millî bir edebiyattan mahrum bırakan eski ve sun'î lisanı terk edeceklerdir. Evet, ümidimiz onlardadır. Eskilerin hepsi öldü. Dünküler felce uğradılar. Artık yegâne nasipleri ölümdür. Eski lisanı yaşatan 'bugünküler'dir. Onların dünkülerini taklid etmekten vazgeçtikleri dakika hakiki bir fecir olacak, onların sayesinde yeni bir lisanla terennüm olunan 'millî bir edebiyat' doğacaktır."

Dil ve edebiyatta II. Meşrutiyet devrine Balkan Harbi'nden sonra damgasını basan Yeni Lisan hareketi, Ömer Seyfeddin'in bir manifesto niteliği taşıyan bu makalesiyle başlamıştır. 1908 yılı sonlarında kurulan Türk Derneği'nin beyannamesinde de 'millî dil'den söz edilmekle beraber, bu makaledeki kadar açıkça ve

18 Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, haz. Şemsettin Kutlu, M.E.B. Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 237.

19 İsmail Habib (Sevük), *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340, s. 577-578.

meydan okuyucu bir üslupla talep edilmiş değildi. Daha da önemlisi, Ömer Seyfeddin, Türk Derneği beyannamesinde sözü edilme-
yen bir ihtiyaçtan, ‘millî edebiyat’ ihtiyacından dem vuruyordu.

Türk diye anılan kavimlerin tarihini, dilini, edebiyatını, gelenek-
lerini, geçmişte ve bugün ortaya koydukları eserleri vb. araştırıp
ortaya çıkararak dünyaya tanıtmak ve Türkçenin güzel ve sade bir
ilim dili haline gelmesini sağlamak amacıyla kurulan Türk Derne-
ği, aynı ismi taşıyan bir de dergi çıkarmıştı. Dernek olarak ciddi bir
başarı gösterememiş olsa da, yedi sayı²⁰ çıkabilen dergisiyle biz-
deki Türkoloji çalışmalarının toparlanmasında katkısı bulunan
Türk Derneği’nde Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] ve Fuad Kösearif gi-
bi, Türkçeyi Arapça ve Farsça kelimelerden bütünüyle arındırmak
isteyen “tasfiye”ciler de vardı. *İkdam* gazetesinin de desteklediği
bu eğilim, ciddi bir tepkinin doğmasına yol açmıştı. Ömer Seyfed-
din, “Yeni Lisan” makalesinde bu mânâda bir tasfiyeciliği bir çeşit
irtica olarak gördüğünü belirterek İstanbul Türkçesinin esas alın-
cağını, Türkçenin malı olmuş Arapça ve Farsça kelimelerden vaz-
geçilemeyeceğini, daha sonra Ziya Gökalp’ın da *Lisan* şiirinde ifa-
de ettiği üzere, Türkçeleşenlerin Türkçe kabul edileceğini, klişe-
leşmiş terkiplerin de korunacağını söylüyordu. Bu ılımlı yaklaşım
da Edebiyat-ı Cedidecilerle Fecr-i Âtîciler tarafından tepkiyle kar-
şılanmıştır. Fecr-i Âtîcilerden özellikle Köprülüzâde Mehmed Fu-
ad’la Yakup Kadri, Yeni Lisancılarla polemige girerler. Bir yıl kadar
süren bu polemik, Fecr-i Âtî’nin Köprülüzâde, Ali Cânib, Celal Sâ-
hir ve Hamdullah Subhi’yi Yeni Lisan hareketine kaptırmasıyla so-
nuçlanacaktır.²¹ Bu isimlerin nasıl olup da görüşlerini kolayca de-
ğiştirdiklerinin araştırılıp sorgulanması gereken bir mesele oldu-
ğunu kaydederek geçiyoruz.

Türkçülük fikrini ilk seslendirenler, imparatorluğun yapısını göz
önünde tutmak zorundaydılar. Fransız İhtilâli’nden sonra hızla-
nan bağımsızlık hareketleri, Osmanlı Devleti bünyesindeki ‘mil-
let’lerde de kendi millî devletlerini kurma heyecanı yaratmıştı. Bu

20 Bu sayıların tamamı Cüneyd Okay tarafından yeni harflere aktarılarak yayımlanmıştır; bkz. *Türk Derneği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006. Genç Kalemler de Prof. Dr. İsmail Parlatır ve Yard. Doç. Dr. Nurullah Çetin tarafından bütünüyle yeni harflere çevrilmiştir; bkz. *Genç Kalemler Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

21 Bu tartışmaların geniş bir özeti için bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilin-
de Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
1972, s. 313-330.

gelişme, kendini Türk hisseden Osmanlı aydınlarını 'millet-i hâkime'nin, yani Türk milletinin tarihi, dili ve kültürü üzerinde düşünmeye zorluyordu. Avrupa'da Türkoloji alanında yapılan çalışmalar da bu ilginin genişlemesine ve açıkça ifade edilemeyen bir Türk milliyetçiliğinin filizlenmesine yol açmıştır. Ancak Türkçü denebilecek ilk aydınlar, Türkçülüklerini daha çok dilde sadeleşmeyi savunarak ifade etmişlerdir. İmparatorluğun parçalanma sürecini hızlandırma endişesi, Türk kelimesinin açıkça telaffuz edilmesini engelliyordu. Mehmed Emin [Yurdakul] Bey'in 1897 yılında, Türk-Yunan Harbi arefesinde yazdığı *Cenge Giderken* adlı meşhur şirinin "Ben bir Türküm dinim, cinsim uludur" mısraı bunun için bir devrim niteliği taşımaktadır.

Tanzimat elitinin yaratmaya çalıştığı 'Osmanlı Milleti' kavramı ilk bakışta realiteye çok uygundu; eğer statüko korunmak isteniyorsa -ki isteniyordu- akla en yakın olanı, Fransızlık gibi, vatan ve vatandaşlık esasına dayalı bir millet yaratmaktı. Ahmet Ferit [Tek], Türkçülüğün öncü isimlerinden biri olduğu halde, 1904 yılında, yakın arkadaşı Akçuraoğlu Yusuf Bey'in *Üç Tarz-ı Siyaset*'te "Osmanlı Milleti" tezinin reddedilmesi gerektiği yolundaki fikrine itiraz etmiş, "bahsi geçen üç siyasetten en esaslı ve icrası en kolay olan"ın Osmanlı siyaseti olduğunu ifade etmişti. 1909 yılında Diyarbakir temsilcisi olarak Selanik'teki İttihat ve Terakki Kongresi'ne davet edilen ve Merkez-i Umumî üyesi seçilen Ziya Gökalp bile Balkan Harbi'ne kadar Osmanlı siyasetini savunuyor, ırk ve din ayrımı gözetilmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının eşit kabul edilmesi gerektiğine inanıyor, açıkçası, 'Osmanlı Milleti' kavramını benimsiyordu.

Osmanlı Türkleri, Türkçülük konusunda ne kadar müteredditse, Rusya'daki hürriyet mücadelesinde kazandıkları tecrübeyle düşünüp hareket eden Rusya Türkleri o kadar cesurdu. Meşrutiyet'in ilanı, Rusya'da ağır bir baskı altında yaşayan bu aydınlar için Türkiye'yi ideal bir sığınak haline getirmişti. Rus polisinden kaçan Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Agayef, Hüseyinzâde Ali ve Mehmed Emin Resulzâde gibi "Ceditçi" aydınlar soluğu İstanbul'da aldılar. "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesiyle ilk önemli çıkışı yapan Akçuraoğlu Yusuf, 'milliyet' kavramına Alman ve Slav anlayışlarına daha yakın bir tarif getirmişti. Bununla beraber, Akçuraoğlu da, pantürkist bir hareketin Osmanlı Devleti için büyük riskler taşıdığını çok iyi biliyor, romantik bir Turancılıktan ziyade realiteye uygun bir Pantürkizmi savunuyordu. Turancılık, ilk defa Hüseyinzâde Ali Bey'den etkilendiğini bildiğimiz Ziya Gökalp ta-

rafından *Genç Kalemler*'de yayımlanan *Turan* şiiriyle güçlü bir biçimde dile getirildi:

*Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan*

mısralarıyla biten bu şiir ütöpik ve romantik milliyetçiliğin manifestosu gibiydi. Aslında Turan fikri, Namık Kemal'in vatanı gibi, vuzuhsuz, realiteyle örtüşmeyen bir vatanı ifade ediyordu.

Arnavutluk isyanı, Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi'ndeki beklenmedik yenilgisi ve milliyetçi Arap derneklerinin Osmanlı hilaftine karşı sadece Hıristiyan Araplarla değil, Avrupa devletleriyle bile işbirliğinden çekinmemeleri, İslamcılarda büyük bir hayal kırıklığı yaratırken, Türkçülerin argümanlarına güç kazandırmış, bir süredir "İttihad-ı Anâsır"dan vazgeçip "İttihad-ı İslam"a yönelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bile Türkçü bir siyaset gütmeye zorlamıştı. Bu hengâmede *Sırat-ı Müstakim* ekibi dağılmaya yüz tutarken "Türkçü" *Türk Yurdu* dergisi yayın hayatına başladı. Derginin kurucusu Yusuf Akçura ve yazarlarından Ahmet Ağaoğlu, *Sırat-ı Müstakim*'in yazarlarıydı. Bu arada askerî Tıbbiye öğrencileri tarafından 1912 yılında kurulan Türk Ocağı, başkanlığına eski bir Fecr-i Âfîci olan Hamdullah Suphi getirildikten sonra Türkçülük fikriyatını ateşli bir şekilde yaymaya başlamış, Türk Yurdu Derneği'nin yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisini de devralmıştı.

Mehmed Emin [Yurdakul] Bey adına izin alınmakla beraber onun Erzurum'a vali olarak tayin edilmesi üzerine Akçuraoğlu Yusuf Bey'in mesul müdürlüğünde yayın hayatına başlayan *Türk Yurdu*'nun ilk sayısı 17 Teşrinisani 1327 (30 Kasım 1911) tarihinde çıkmış ve Balkan Harbi yenilgisinin yarattığı ağır psikolojik ortamda birkaç defa yeniden basılacak kadar büyük bir ilgiyle karşılanmış, kısa sürede Türkiye'de ve Türkiye dışında geniş bir okuyucu kitlesi edinmişti.

V

Şair-i A'zam ve Feylesof

Türk Ocağı çevresine geçmeden önce, Brüksel'deki elçilik görevi sona ererek 3 Mart 1913 tarihinde İstanbul'a dönen Abdülhak Hâmid'in "devr-i dil-ârâ-yı Hürriyet" in edebî ortamında da paylaşılmasını istemeyen bir yıldız olduğunu ve hâlâ "Şair-i A'zam" olarak görüldüğünü hatırlatmakta fayda görüyoruz. Brüksel'de elçi olduğu halde Londra'da yaşayan ve görev yerine hemen hiç uğramayan

sorumsuz şair, bu görevinden bir ara alınmak istenince edebiyat dünyası ayağa kalkmış ve onu desteklemek amacıyla 14 Nisan 1911 tarihinde Tokatlıyan Oteli'nde devrin hemen bütün şair ve yazarlarının katıldığı bir ziyafet verilmişti. *Salname-i Servet-i Fünûn*'da "Bir Ziyafet-i Edebiyye"²² başlığıyla yer alan habere göre, ziyafette o tarihte henüz bir Fecr-i Âtî mensubu olan Hamdullah Suphi ve Hüseyin Dâniş Beyler tarafından birer nutuk söylenmiş, Hâmid'in cevabı ise Celâl Sâhir tarafından okunmuştu.²³ Hamdullah Suphi'nin nutku, Hâmid'in o yıllarda özellikle genç edebiyatçılar tarafından nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından dikkat çekicidir:

"Siz göklerin fevkinden etrafa ibzâl-i ziyâ eden güneşler gibi, envârınızın ayrı ayrı hangi köşelerde bir ma'kes bulunduğunu tahmin edemezsiniz. İşte sizin kâinât-ı manevînin arasına döktüğünüz ziyâları kendi vicdanlarında toplayan, kalplerini ziyâlarınızın bir mihrâk-ı sûzâmî halinde bulduran binlerce ma'keslerinizden birkaçı (...) Siz burada bulunmadığınız zamanlar sizi yazılarınız gibi daima tekrar tekrar söyleyen bir şey daha var: Büyük arkadaşlarınızdan birinin, zeminin semaya en yakın bir noktası veya semanın arza en yakın bir burc-u şî'r ü hayali dediği Çamlıca, siz burada bulunmadığınız zamanlarda da sizin fikirlerinizle mütefekkir, sizin hislerinizle müteessir görünüyor. Sizin ve büyük arkadaşlarınızın hâtıratile meşhûn olan Çamlıca bizim âlem-i edebiyatımızın bir Olemp'idir. Bir Olemp ki sükkânı, ilâhları muhayyel değil, fakat hakiki."

Hamdullah Suphi ve Celâl Sâhir'in Şair-i A'zam'ı Brüksel'deki görevi sona erdikten sonra Türk Ocağı ve *Türk Yurdu* çevresine kazandırmaya çalıştıkları, *Türk Yurdu* dergisinin 4 Nisan 1329 (17 Nisan 1913) tarihli sayısının ona ithaf edilmiş olmasından anlaşılıyor: "Türklerin dâhî şairi Abdülhak Hâmid Bey. Bu sayı müşarüniylehin büyük nâmına ithaf olunmuşdur." Süleyman Nazif'in kaleme aldığı Hâmid biyografisiyle başlayan bu sayı, onun *Liberte* adlı piyesinin ilk bölümüyle devam eder. Hâmid, 1878 yılında yaz-

22 *Salnâme-i Servet-i Fünûn*, İstanbul 1327, s. 353-358.

23 Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na göre, bu ziyafet Brüksel elçiliğinden - haksız olarak?- alındıktan sonra İstanbul'a dönen Hâmid'e destek vermek amacıyla, Süleyman Nazif'in de yer aldığı bir tertip heyeti tarafından Tokatlıyan Oteli'nde verilmişti; bkz. *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, s. 244-245. Hâfızası Yakup Kadri'yi bazı hususlarda yanıltmaktadır. Nazif ziyafette yoktu, çünkü o sırada vali olarak Trabzon'da bulunuyordu. Hâmid'in cevabî nutkunu da İsmail Müştak değil, Celâl Sâhir okumuştur.

maya başladığı, tamamı *Türk Yurdu*'nda tefrika edilen bu alegorik eserinde, Midhat Paşa hadisesini anlatır. *Despote* II. Abdülhamid, *Libéral* Midhat Paşa, *Liberté* Despote'un sarayında yaşayan ve Libéral'in oğlu *Nation*'a âşık olan genç ve güzel kızdır. *Liberte*'de duraksız hece veznini kullanarak Türkçülere göz kırpan Hâmid'in aynı yıl yazdığı *İlhan* (1913) piyesiyle Türk tarihine yöneldiğini unutmamak gerekir. Onun bu eğilimi *Turhan* (1916), *Tayflar Geçidi* (1917), *Ruhlar* (1922) ve *Arziler* (1925) ile devam edecektir.

Tevfik Fikret ve Abdülhak Hâmid'in yakın dostlarından Rıza Tevfik de Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki edebî ortamın en renkli simalarından biridir. 24 Temmuz'da ve sonrasında Selim Sırrı Bey'le birlikte at sırtında asayişini temin etmeye çalışmış ve Meşrutiyet'i kutlayan kalabalıklara heyecanlı nutuklar söylemiştir. Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* "dilli düdük" diye hicvettiği, Ömer Seyfeddin'in de bir hikâyesinde sarakaya aldığı "Feylesof", aynı yıl yapılan seçimde İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Edirne mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girer. Bu arada Türk Derneği'nin kuruluşunda da aktif rol oynadığını biliyoruz. Ancak İttihat ve Terakki'nin çok geçmeden muhaliflerini susturmak için zorbalığa başvurması ve Hasan Fehmi ile Ahmed Samim Beylerin İttihatçı militanlarca öldürülmesi, Rıza Tevfik'i rahatsız etmiş, bir gün Meclis kürsüsünden Dr. Nâzım'ın Ahmed Samim'e gönderdiği mektubu okuyunca fırka reisleriyle arası açılmıştır. Rıza Tevfik'in bu cesur hareketi, fırkadan ayrılmasıyla başlayıp 150'likler listesine dâhil edilmesiyle sonuçlanacak sürecin başlangıcıdır.²⁴

Rıza Tevfik'in hareketli siyasî hayatının edebî çalışmalarını pek aksattığı söylenemez. 1911 yılında yayımlamaya başladığı koşma ve nefesleriyle, Mehmed Emin Bey'in açtığı Türkçe şiir çığırına yeni bir soluk getirmiş, tekke ve tasavvuf edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla çağdaşlarının dikkatini Türk kültürünün ihmal edilmiş bir kaynağına çekmişti. Yunus Emre'den ilk söz edenlerden biri de odur. Yunus'un Türk dili, düşüncesi ve edebiyat tarihi bakımından taşıdığı önemi ilk fark eden Dârülfünûn Türk Edebiyatı Tarihi Müderrisi Köprülüzâde Fuad Bey'di; onun *Türk Yurdu* dergisinde "Yunus Emre"²⁵ ve "Yunus Emre: Âsârı"²⁶ başlıklarını

24 Rıza Tevfik'in II. Meşrutiyet yıllarındaki siyasî ve edebî faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 13-23.

25 *Türk Yurdu*, c. IV, nr. 43, 27 Haziran 1329 (10 Temmuz 1913).

26 *Türk Yurdu*, c.V, nr. 51, 17 Teşrinievvel 1329 (30 Ekim 1913).

taşıyan iki makalesini kısa bir süre sonra Rıza Tevfik'in *Büyük Duygu* mecmuasında yayımlanan "Yunus Emre Hakkında Biraz Daha Tafsilât"²⁷ başlıklı makalesi takip eder. Bizde estetikle ilgili ilk önemli yazılar da Rıza Tevfik'in kaleminden çıkmıştır. Bu konudaki ilk yazıları 1896 yılında *Malumat*'ta yayımlandı. Selanik'te çıkan *Bağçe* mecmuasına, "Hüsn ve Mahiyeti" başlığı altında on beş (1909), *Rûbab*'da da dört makale veren (1913) Rıza Tevfik, estetikle ömrünün sonuna kadar ilgilenmeye devam etmiştir.²⁸

VI

Türk Ocağı Çevresi ve Halide Edip

Türk Yurdu dergisini Türk Yurdu Cemiyeti'nden devralan Türk Ocağı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türk milliyetçiliği fikri etrafında kurulmuş derneklerin en uzun ömürlüsüdür. Önce Askerî Tıbbiye öğrencilerinin kafasında şekillenen ve 1911 yılında Di-vanyolu'nda kârgir bir binanın üst katındaki iki küçük odada faaliyete geçen bu derneğin resmî kuruluş tarihi 12 Mart 1328 (25 Mart 1912), ilk başkanları Mehmed Emin ve Ahmed Ferid [Tek] Beylerdir.

Balkan Harbi'nden sonra başkan seçilen Hamdullah Suphi, Türk Ocağı'nı kapanmaktan kurtardığı gibi, Beyazıt Soğanağa'da büyük, ahşap bir konak kiralamış, odalarını ve sofalarını zevkli bir şekilde döşetip duvarları Türk ressamlarının tabloları ve büyük hattatların levhalarıyla bezemiş, Türk kültürünün inceliklerini ve zenginliğini yansıtan sanat eserleriyle âdeta bir müzeye dönüşen konağın geniş avlusuna beş yüz kişi alabilecek büyüklükte bir de konferans salonu yaptırmıştı. Türk Ocağı'nın en büyük başarısı, İttihat ve Terakki'nin en etkili isimlerinden Ziya Gökalp da üyelerinden biri olduğu halde hedeflerini bu fırkanın politikalarıyla birleştirmemesi, Türkçülüğü partiler üstü bir fikriyat olarak yaşatması ve farklı düşünen insanları da bünyesine alabilmesiy-

27 *Büyük Duygu (Fevkalade Nüsha)*, nr. 10-13, 10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913). Ayrıca bkz. *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 35-46.

28 Abdullah Uçman, *Rıza Tevfik'in estetik yazılarını kitaplaştırmıştır: Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.

di. Vedat Nedim Tör, Birinci Cihan Harbi'nin ilk aylarında, Beyazıt'taki Türk Ocağı'nda Yahya Kemal'in Nev-Yunanî sanatın sadelik, aydınlık ve çıplaklık vasıflarını anlattığı bir konferansını dinlemiş, Sadri Ertem ise Hamdullah Suphi tarafından götürüldüğü Türk Ocağı'nın geniş ve kalabalık salonunda, Yakup Kadri'yi bir köşede, Rıza Tevfik'i bir pencerenin önünde, Yahya Kemal'i bir sedire yaslanmış halde görmüştür.²⁹ Abdülhak Şinasi Hisar, Hamdullah Suphi sayesinde bir cazibe merkezi haline gelen Ocak'ta fırka taraftarlığı yapılmadığını, çok farklı siyasî fikirlerden insanların rahatlıkla bir araya gelerek konuşup tartışabildiklerini söyler.³⁰

Halide Edip de hatıralarında Türk Ocağı'nın 'her nevi nutuklara, hitaplara açık salonunda' kültürümüzü yüceltecek piyesler oynanıp konferanslar verildiğinden, hatta bu salonda meşhur Ermeni piyanist ve bestekar Gomidas Vartabet'i dinlediğinden söz eder.³¹ Farklı düşüncelerine rağmen Türk Ocağı'nın faal kadın üyelerinden biri olarak Ziya Gökalp, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmed, Hamdullah Suphi gibi Türkçü entelektüellerden oluşan bir çevrede yer alan ve *Türk Yurdu*'nda yazan Halide Edip, 1913 yılında yayımlanan *Yeni Turan* (1329) adlı romanında Gökalp'ın Turan'ıyla Prens Sabahaddin'in adem-i merkezîyet fikrini birleştirerek yirmi yıl sonrasını, yani -romanı 1912 yılında yazdığına göre- 1932 Türkiye'sini ve mevcut sınırlar içinde Türk milliyetçiliğine, dolayısıyla Türk hâkimiyetine dayanan yeni bir uyanışı hayal etmişti. Yeni Turan, kadının cemiyette klasik rollerinin dışında önemli görevler üstlendiği, modern eğitim sistemi ve her alanda kurulan modern müesseseleriyle "muasır medeniyet seviyesi"ne ulaşmış, fakat aynı zamanda her şeyiyle Türk olan bir ülkedir. Romanda, geleceğin ideal Türkiye'sini yaratacak olan insanların millî tarih, coğrafya, din ve ferdî sorumluluk duygularıyla dolu olarak yetiştiği ve ideal Türk devletini kurduğu tasavvur edilir. Kendi teşkilatlarını kurup memleket çapında yayan ve projelerini uygulama imkânı bulan bu idealist neslin temsilcileri öz Türk adları taşımaktadırlar: Oğuz, Kaya, Ertuğrul ve Sungur.

29 Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal*, İstanbul 1953, s. 276, 277.

30 Abdülhak Şinasi Hisar, "Türk Ocağı Hatıraları: 2, Bir Vatanseverlik Mabeidi Olan Ocak", *Türk Yurdu*, nr. 2 (235), Ağustos 1954.

31 Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1967, s. 174.

VII

Nev-Yunanî

Halide Edip, okuyucu karşısına Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra *Tanin* gazetesinde ve *Musavver Muhit*, *Şehbal*, *Mehasin*, *Resimli Kitab* gibi dergilerde Halide Salih imzasıyla çıkmıştı; yazıları ve roman tefrikalarıyla güçlü bir edebî kimliğe işaret ediyordu. Yakup Kadri, onun *Tanin* gazetesinin ikinci sayfasında çıkan yazılarında kullandığı Halide imzasına eklediği erkek ismiyle dikkatini çektiğini, bu yazıların kendisine edebî bir zevk vermekle kalmadığını, aynı zamanda nicedir beklediği "özgün ve şahsiyetli yazarın edebiyat ufkunda nihayet görünmeye başladığını" müjdelediğini söyler.³² Birbiri ardınca yazdığı romanlarla -kadın yazar olmanın ayrıcalığından da istifade ederek- Meşrutiyet'in ilk yıllarında isminden en çok söz ettiren ve ilk altı yıla altı roman sığdırarak Türk romancılığına yeni bir soluk getiren Halide Edip'in verimliliği hakikaten göz kamaştırıcıdır: *Raik'in Annesi* (1908), *Heyula* (1909), *Seviye Talib* (1910), *Handan* (1912), *Yeni Turan* (1912), *Son Eseri* (1913). Bunlara hikâye ve mensurelerini bir araya getirdiği *Harap Mabetler* (1911) adlı eserini de ilave etmek gerekir.

1908 yılında, on dokuz yaşında edebiyat meraklısı bir genç olarak Halide Edip'in parlak bir edebî gelecek vaad ettiğini nasılsa keşfeden Yakup Kadri'nin edebî hayatı ise, Şahabeddin Süleyman'ın teşvikiyle katıldığı Fecr-i Âtî'de başlar. Kalem tecrübesi kabilinden ilk yazısı 1909 yılında *Resimli Kitab* mecmuasında yayımlanan *Nirvana* adlı piyestir. Ancak Meşrutiyet'in ilk yıllarında daha çok muhtelif gazete ve mecmualarda yayımlanan tenkit yazılarıyla öne çıkan Yakup Kadri, Yahya Kemal'in Paris'ten döndükten sonra Havza Edebiyatı ve Nev-Yunanîlik (Néo-Hellénisme) konusunda anlaşabildiği ve birlikte hareket ettiği tek yazardı.

Yahya Kemal, muhtemelen 1909 yılı sonlarında tanıştığı³³ ve Vachette kahvesindeki sohbetlerine devam ettiği Jean Moréas'tan derin bir biçimde etkilenmiş ve iki yıl sonra İstanbul'a bir Nev-Yunanî olarak dönmüştü. Kafasında "Yunan mucizesi" fikri, dağarcığında, Yakup Kadri'ye göre aruzun alexandrin vezniyle bağdaştığı, Türk şiirine ilk defa neo-hellenisme soluğu getiren "Ve kahramanları tunç âlihâtı mermerden" gibi Homerik mısralar

32 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, s. 327.

33 Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1973, s. 115.

vardı.³⁴ Türkçenin Yunan sanatı gibi “beyaz ve çıplak güzelliğini” öne çıkararak Nev-Yunanî çeşnide bir çığır açmak isteyen Yahya Kemal’in o günlerdeki düşüncesine göre, edebiyatımız Tanzimat’tan sonra Avrupa’ya dönmüştü dönmesine, fakat bu yeterli sayılmazdı; Avrupa’yı tam mânâsıyla tanımak için tek çıkar yol, işe eski Yunan’dan başlamaktı.

Yakup Kadri, Yahya Kemal’in İstanbul’a döndükten kısa bir süre sonra tanıştığı, eski Yunan ve Latin edebiyatına Anatole France’ın *Sur la Pierre Blanche* adlı eserini okuduktan sonra ilgi duymaya başlamış genç bir yazardır ve mizaç farklılığına rağmen hemen kaynaşmışlardır. Jose Maria de Hérédia’nın *Trophées*’indeki soneleri okuyarak edindiği kaynaklara dönüş, yani Greko-Latin kültürüne yönelik fikrini, Moréas’ı tanıdıktan sonra Ecole Romana’nın görüşleri çerçevesinde ifade etmeye başlayan Yahya Kemal, Yakup Kadri’yi, o günlerde Türk fikir ve sanat ortamı için çok yeni olan “İran’dan Yunan’a geçme” fikriyle etkilemeyi başarır. Birlikte geliştirdikleri “Bahr-i Sefid Havza-i Medeniyeti” görüşünü savunmak amacıyla *Havza* adlı bir dergi çıkarmaya karar verirler. Bu fikri Tefvik Fikret’e de açmış, ondan Cenab Şahabeddin’le tanıştıkları takdirde kendilerine katılabileceği cevabını almışlardır.

İki Nev-Yunanî’nin Rıza Tefvik’in de bulunduğu bir toplantıda, Cenab Şahabeddin’e uzun uzun anlattıkları fikirler şöyle özetlenebilir: “Estetikte, bilhassa lisan estetiğinde süslü ve boyalı Acem bediiyâtından sobre ve beyaz lisana, teşbihli ve istiareli sanatından Yunan’ın sağlam ve oturaklı cümlesine geçmek istiyoruz. Müşahedelerimiz, millette bu istidadın bulunduğunu göstermektedir. Nitekim Türk mimarisi böyledir. Mimarimizdeki asillik ve basitlik gibi, süsten, çok boyalı cümleden, çıplak, sağlam cümleye geçeceğiz. Esasen Türkçenin çıplaklığa mâil bir hali vardır. Nesirde Thukydides’in sobre lisanına geleceğiz. Modellerimiz, onların epigram, idil, trajedi vesair şiir şekilleri olacaktır. Hâsılı Renaissance’da bütün Avrupa milletlerinin ve Fransızların néo-classique şiirini vücuda getireceğiz. Felsefede Sokrat’tan ve Platon’dan açılan hatta geleceğiz; şark felsefesini bırakacağız. Velhasıl, bir nevi Nev-Yunanî edebiyat vücuda getireceğiz.”³⁵

Bu fikirleri çok yanlış bulan Cenab Şahabeddin ve Rıza Tefvik, şiddetle itiraz ederek bizde klasik nesrin ve nazmın ancak İran ör-

34 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları*, s. 148, 152.

35 Hasan Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1957, s. 255-256.

neğine göre olabileceğini söylerler. Yahya Kemal, bu görüşmeyi anlattığı yazısında, “Yakup Kadri ve ben, Rıza Tevfik ve Cenab Şahabeddin Bey’lerle birbirimizi o kadar anlamıyorduk ki, içtimaa kesel ve meraretle nihayet verdik” der ve Yakup Kadri’nin şu sözlerini nakleder: “Bizim yıkmak istediğimiz zevk ve fikirler işte bunların zevki ve fikirleridir, halbuki onlarla anlaşmaya gelmişiz!”³⁶

Yahya Kemal ve Yakup Kadri, yeterli destek bulamadıkları için *Havza* dergisi hayaline veda etmek zorunda kalır, fakat Ali Kemal’in 1913 Kasım’ında çıkarmaya başladığı *Peyam* gazetesinin yazı kadrosunda yer alarak fikirlerini rahatça anlatma imkânı bulurlar. Yahya Kemal’in *Peyam*’ın edebî ilavesinde çıkan “Çamlar Altında Musahabe”lerinin tamamı Nev-Yunanî görüşle yazılmış metinlerdir. Özellikle Mehmed Tevfik Paşa’nın *Esâtîr-i Yunaniyan* (1325-1329) adlı eseri hakkında yazdığı “Bir Kitâb-ı Esâtîr” [*Peyâm-ı Edebî*, 31 Mart 1330] başlıklı yazısı Nev-Yunanîliğin manifestosu olarak kabul edilebilir.

Ömürlerinin son yıllarını, sayfiyelere çekilip Greko-Latin medeniyetine ve Rönesans devrine dair araştırmalar yaparak geçiren Avrupalı emekli askerler, politikacılar ve filozoflar gibi, Adalar’daki köşkünde Yunan mitolojisini inceleyen Mehmed Tevfik Paşa’yı ve basımı 1913 yılında tamamlanan eserini, “Acaba şarkta barbarlığın kandili sönerken bir kâhin tavrıyla konuşan Yakup Kadri’nin dediği gibi, bu sene Lidya dağlarında ilahlar mı uyanıyor?” diyerek selamlayan Yahya Kemal, bu eseri, tıpkı ortaçağ sonlarında İtalya’da başlayan uyanış gibi, bir başlangıç olarak görmek eğilimindedir. Bir gün biz de Mesih’in ölümünden sonra ilahların toprağına yerleşen Cermen, Got, Vandal, Lombard ve Kelt göçebelelerinin çocukları gibi uyanacağız. Onlar uyanış devirlerine kadar eski barbar medeniyetlerini devam ettirdikleri gibi, bizim atalarımız da asırlarca Asya medeniyetine bağlı kalmışlardır. Halbuki insanlık tarihinde canlı ve hayat verici tek yer Akdeniz Havzası’dır; bizim gibi, hayata susayanlar hep o havzanın sahillerine doğru koşmaktadırlar. XX. yüzyıl sona ermeden bütün insanlık Athena Pallas’ın çevresinde birleşecektir. “Renan’ın altmış sene evvel Suriye’den dönerken Atina Akropolis’i üstünde yükselen münacatı beş asırlık tefekkürün son sözüdür”.

Yahya Kemal’e göre, Yunan mitolojisi de bütün mitolojiler gibi baştan sona hurafelerden ibaret olmakla beraber, destan, trajedi

36 Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1968, s. 10.

ve her çeşit şiirin kaynağı olmak şerefini taşıdığı için evrenseldir. Gerçi Wagner kendi ırkına duyduğu sevgiyle musikisinde Alman mitolojisini kullanmıştır, fakat bütün Almanlar “hissen, rühen, kalben kadîm Atina’ya perestîşkâr, bütün medenîler gibi Nev-Yunanîlerdir”. Bunları aynı zamanda devrin önemli Türkçülerinden Celal Sâhir’in eleştirilerine cevap olarak yazdığı anlaşılan Yahya Kemal, *Esâtîr-i Yunâniyân*’ın tumturaklı bir dille yazılmış olmasına hayıflanır ve yazısını “Böyle bir kitap Yunanî sanat gibi, tumtuktan tamamen ârî, en nefis bir lisân-ı şiir olan Türkçemizin beyaz üslubuyla yazılmalıydı” diye noktalar.³⁷

“Çamlar Altında Musahabe”ler, Yahya Kemal’in Paris’ten döndükten sonra, birkaç yıl, kafasının bir hayli karışık olduğunu göstermektedir. Bu musahabelerden birinde [*Peyâm-ı Edebî*, 29 Mayıs 1330], şairin “akşamları sofralarında kızlar şarkı söyleyen belde” olarak hayal ettiği İstanbul, mutluluk (o günlerde çok sevdiği ve kullandığı tabirle, “huzûz”) içinde yüzen, ayaklarına beyaz sandallar giymiş çıplak erkeklerin ve ince tüllerle örtülü kadınların gezindiği, çıplak çocukların koştuğu, gözleri çukurlaşmış yüksek ihtiyarların çamlar altında felsefeden konuştuğu, eski Yunan’ı yücelten şiir ve resimlerden devşirilmiş tuhaf bir İstanbul’dur.³⁸ *Sicilya Kızları* şiirinde de buna benzer bir tablo çizilmiştir.

Başka bir musahabesinde de [*Peyâm-ı Edebî*, 6 Haziran 1330] Fatih’i, Tanpınar’ın ifadesiyle, “antik esprit’in enkarnasyonu”, daha açık bir ifadeyle, mühtedi bir Bizanslı olan nedimi Zağanos Mehmed Paşa’nın telkinleriyle Ortodoks Kilisesi’ne yol verip Bizans’ta hâlâ pagan geleneği devam ettiren düşünürlerin ve sanatkârların, dolayısıyla antik Yunan felsefesinin ve estetiğinin önünü açan ve Türk İntibahı Devri’ni, yani Türk Rönesansı’nı başlatan bir padişah olarak hayal eder. *Peyam*’da yazdıkları konusunda okuyucularından veya yakın çevresinden uyarı almış olmalı ki, “ilahî” diye nitelendirdiği pagan Yunan geleneğine gizliden gizliye bağlı bu muhayyel Zağanos’a bir de “metin Müslüman”lık yakıştırmıştır. Başka bir Çamlar Altında Musahabe’sinde de, yüzyıllarca önce Asya’dan gelerek Roma’yı kuran Etrüskler’in akrabalarımız olduğunu söyler, yani biz “aktolgalı” Türkleri Greko-Latin medeniyetinin kurucuları arasına katverir [*Peyâm-ı Edebî*, 22 Mayıs 1330].

37 Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1971, s. 172-174.

38 Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s. 271.

Yahya Kemal, Nev-Yunanîlik projesinde bu revizyonları karşılaştığı tepkiler yüzünden yapmış olmalıdır. Aslında, Balkan Harbi'nin yarattığı şartlarda ve Türkçülük cereyanının en heyecanlı dönemini yaşadığı günlerde "Yunan" kelimesini olumlu değerler yükleyerek telaffuz etmek epeyi tehlikeli görünüyordu. Nitekim Ömer Seyfeddin de *Tanın* gazetesinin 30 Mayıs 1914 tarihli nüshasında yayımlanan *Boykotaj Düşmanı* adlı hikâyesinde Nev-Yunanîlik fikriyle alay etmiş ve ima yoluyla Yahya Kemal ve Yakup Kadri'yi Yunanlılığa hizmet eden iki adam gibi göstermiştir.

İttihat ve Terakki'nin iktidara yürürken savunduğu "ittihad-ı anâsır" fikri Balkan Harbi'ndeki utanç verici yenilgi yüzünden iflas etmiş, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yayılan iyimserlik ve kardeşlik havası yok olmuştu. Aslında bu havanın Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla birlikte dağılmaya başladığı söylenebilir. Fecr-i Âtî şairlerinden Emin Bülend'in Girit'in kaybedilmesi üzerine yazdığı *Kin* şiiri -ki edebiyat tarihine ismini bu şiiriyle yazdırabilmiştir- Avrupa'daki topraklarımızın yüzde seksenden fazlasını kaybetmemize yol açan olaylar zincirinin yarattığı travmanın niteliğini çarpıcı bir biçimde özetlemektedir:

*Garbın cebîn-i zâlimi affetmedim seni
Türküüm ve düşmanım sana kalsam da bir kişi*

Balkan Harbi'nden sonra gazete ve mecmuaları kin ve intikam temaları işgal etmiştir. *Rûbab* gibi 'ismiyle müsemma' bir edebiyat dergisinde bile bu temaların bulmacalara kadar yansıdığı ve "Türklük" vurgusunun ön plana geçtiği görülürse de,³⁹ Balkan Harbi'nin edebiyatımıza gerektiği ölçüde ve üst seviyede yansıdığı söylenemez. Tevfik Fikret, Abdülhak Hâmid, Cenab Şahabedin gibi ünlü şairlerin dilleri tutulmuş gibidir. Balkan Harbi'nde ve sonrasında yaşanan felaketin büyüklüğü asıl ifadesini sadece Mehmed Âkif'in 1913 yılının başlarından itibaren *Sebilürreşad*'da birbiri ardınca yayımlanan ve aynı yıl *Hakkın Sesleri* adıyla kitaplaşan manzum tefsirlerinde bulacaktır.⁴⁰ 30 Ocak'ta yayımlanan

39 Geniş bilgi için bkz. Nazım H. Polat, *Rûbab Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 49-53.

40 Balkan Harbi'nden sonra, İstanbul sokaklarının Rumeli göçmenleriyle kaynadığı bir gün Âkif'i ziyaret eden Hakkı Süha Gezgin, duygu ve düşüncelerini şöyle anlatır: "Balkan Savaşı'nda vatanın uğradığı felâkete şiirleriyle tek başına ağladığı günlerde idi. Her hafta bir başka mersiyesini ana toprağın bir yarasına sarıyordu. Herkesin sustuğu, dillerin tutulup kalemlerin uyuştığı bu facia ortamında o ruhun ve vicda- ♦

ilk manzumenin başında şu âyet yer almaktadır: “İşte sana, onların, kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurdları!”⁴¹

Balkan Harbi edebiyatımızda yansımaları yeterince bulmamışsa da gazete ve dergilerde bize ihanet eden ‘eski kölelerimiz’, ‘uşaklarımız’a⁴² karşı kin ve intikam duygularını körükleyen vulger bir edebiyatın varlığı dikkati çekmektedir. Öte yandan ticarî hayatı ellerinde tutan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına karşı boykotaj uygulanmaya başlanır. Özellikle bir Osmanlı vatandaşı olan Avreof tarafından satın alınarak Yunan donanmasına hediye edilen zırhlının Balkan Harbi sırasında önemli rol oynaması, hatta Selanik’in elimizden çıkmasına yol açması Müslüman halkı derinden yaralamıştır. Bu yüzden bütün gayrimüslimler işbirlikçi olarak görülüyor ve halkın onlarla alışverişi kesmesi isteniyordu. İşte Ömer Seyfettin, *Boykotaj Düşmanı* adlı hikâyesinde, Yahya Kemal ve Yakup Kadri bu boykotajı baltalayarak millî iktisat siyasetine aykırı davranmak, dolayısıyla Türklüğe ve Türkçülüğe düşmanlık etmekle suçlandırılıyordu. Ömer Seyfeddin gibi, Akçuraoğlu Yusuf Bey de Yahya Kemal’in Türk Ocağı’na postu sermiş olmasından rahatsızdı. Bu sebeple *Türk Yurdu*’nda A.Y. rumuzuyla bir açık mektup yayımlamıştı. 15 Şubat 1330 tarihini taşıyan bu mektupta, alaylı ve meydan okuyucu bir üslûpla, Türk Ocağı’nda dağınık bir şekilde anlattığı için künhüne nüfuz edilemeyen ‘Havza Edebiyatı’, ‘Nev-Yunânîlik’, ‘Ritim meselesi’ gibi nazariyelerini *Türk Yurdu* sayfalarında ‘muntazam, müteselsil ve mufassal bir surette’ anlatmasını teklif etmişti.⁴³

nın ilahî bir meş’alesini eline almıştı. Ben Âkîf’e bu muhteşem heyecan divanhanelerinden geçerek kavuştuğum için ilk görüşmemizin hafızamdaki izi ölünceye kadar silinmeyecektir. Sarıgül’de, yumuşak sedirli mert bir dost evinde, pencereleri çok renkli bir bahçeye bakan bir odada idik. Tek tük ak düşmüş siyah sakalı, konuşurken dişlerinin parıltısını arttırıyordu. Kendi evini, Rumeli’ni kaplayan kan sellerinden kurtulmuş göçmenlere verip bir dostuna misafir olmuştu”; bkz. *Edebî Portreler*, haz. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul 1999, s. 175.

41 *Sebilürreşad*, c. IX, nr. 229, 17 Kanunısani 1328 (30 Ocak 1913), s. 357. Manzumenin başında yer alan âyet, Neml Suresi’nin 52. âyetinin yarısıdır.

42 Mesela Mehmed Emin [Yurdakul] Bey’in şu mısraları: “Neden.. Neden.. Kölem olan milletler – Bana demir vursunlar – Hazine haraç veren devletler – Harabeme saltanatlar kursunlar”; bkz. “Yurduyumun İniltisi”, *Türk Yurdu*, nr. 32, 24 Kanunısani 1328.

43 “Yahya Kemal Beyefendiye”, *Türk Yurdu*, nr. 78, 19 Şubat 1330/4 Mart 1915. *Türk Yurdu*’nda hiçbir yazısı çıkmadığına göre, Yahya Kemal

Nev-Yunânîliğin böyle tepkilerle karşılaşması kaçınılmazdı. *Pe-yam* gazetesinin o günlerde kapatılması, bu tepkilerden etkilendiği muhakkak olan Yahya Kemal'in de sessizliğe gömülmesi için bir vesile teşkil emişti. Yaklaşık üç yıl boyunca çok konuşan, çok düşünen, fakat hemen hiç yazmayan "Nev-Yunani", bu uzun sessizlik döneminin ardından okuyucularının karşısına *Yeni Mecmu-a'* da şarkı ve gazelleriyle bir "Osmanlı" olarak çıkacaktı.

Boykotaj Düşmanı adlı hikâyesiyle Yahya Kemal ve Yakup Kadri'yi ağır bir biçimde eleştiren, hatta belki de Yahya Kemal'in derin bir suskunluğa gömülmesine sebep olan Ömer Seyfettin, ilk hikâyelerini Meşrutiyet'in ilanından önce yayımlamış olmakla beraber, "Yeni Lisanla" yazdığı ve *Genç Kalemler'*de yayımladığı hikâyeleriyle tanınmaya başlamış ve sadece hikâyeye bağlanan bir yazar olarak Türk edebiyatında bu türün kökleşmesine ve yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştu. Öncülüğünü yaptığı "Yeni Lisan" hareketinde tasfiyeciliği değil, konuşulan Türkçeyi, milliyetçiliğinde de ırkı değil, dil ve din birliğini esas alması onu çok sevilen, çok okunan, dolayısıyla etkili bir yazar haline getirmişti. Balkanlar'da komitacılarla mücadele etmiş, Balkan Harbi'nde bizzat cephede savaşmış ve Yunanlılara esir düşmüş bir subay olduğu için memleket meselelerine ve imparatorluğun şartlarına vâkıf olan Ömer Seyfettin'in mizah duygusuna sahip ve hicve yatkın bir yazar olduğunu da kaydetmekte fayda vardır.

VIII

Mizah

Fecr-i Âtîcilerin yola aşağı yukarı kırk kişi çıktıklarını, sonunda kala kala üç dört kişi kaldıklarını söylemiştik. Türk şiirinin en büyük isimlerinden biri olan Ahmet Hâşim, daha önce de belirttiğimiz gibi, zaten şair olarak kendini Fecr-i Âtî'den önce de kabul ettirmişti. Yakup Kadri [Karaosmanoğlu] ve Refik Halit [Karay] Mü-

---

bu daveti kabul etmemiş demektir. Kazanlı düşünüre, Osmanlı Türklüğüne duyduğu düşmanlık dolayısıyla hayli öfkeli olduğu anlaşılan Yahya Kemal, Ziya Gökalp'ın da ona kin duyduğunu söylüyor. Gökalp, Akçura'dan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne giriş töreninde, yemin metnindeki "İslâm" ve "Osmanlılık" gibi kelimelere itiraz ederek böyle "hâyide ve avam-pesendâne mefhumlar uğrunda fedâ-yı can edemeyeceğini" söylediği için nefret etmektedir. Yahya Kemal'in asla bir idealist olarak görmediği Yusuf Akçura hakkında yazdıkları şaşırtıcıdır; bkz. *Siyasî ve Edebî Portreler*, s. 127.

tareke ve Cumhuriyet devirlerinde hikâye ve romanlarıyla tema-yüz ettiler. Fazıl Ahmet [Aykaç] ise mizaha yönelerek özellikle manzum hicivleriyle tanındı. Refik Halit'in ayrıca Meşrutiyet'ten sonra Türk mizahının önemli isimlerinden biri haline geldiğini kaydetmek gerekir. Yazı hayatına 1908 yılında *Servet-i Fünun*'da başlamakla beraber asıl şöhretini Celal Esad ve Salah Cimcoz'un çıkardıkları *Kalem* dergisiyle Cemil Cem'in *Cem* dergisinde "Kirpi" takma adıyla neşrettiği siyasî mizah yazılarıyla kazanan Refik Halit, *Cem*'den sonra *Şahrah*'a geçmiş ve "kirpi" sinin sivri oklarını İttihat ve Terakki'ye yönelterek muhaliflerle birlikte hareket etmeye başlamış, bu yüzden, Mahmud Şevket Paşa'nın katlinden sonra Sinop'a sürgün edilmişti. Daha sonra Çorum'a, oradan da Ankara'ya nakledildi. Refik Halit'in Ziya Gökalp'ın tavassutuyla affedilinceye kadar yaşadığı sürgün hayatı, edebiyatımıza *Memleket Hikâyeleri*'ni kazandırmıştı.

Yeri gelmişken, Refik Halit'in mizahî yazılarının yayımlandığı *Kalem* ve *Cem* dergilerinin II. Meşrutiyet devrinde çıkan en önemli mizah dergileri olduğunu kaydetmek gerekir. Hürriyetin ilanıyla birlikte mizah edebiyatı ve karikatür sanatı da birden canlanmış, onlarca mizahî gazete ve mecmua saçılmıştı. Bu yayınların çoğu üçer beşer sayı çıktıktan sonra kapanmışsa da, yaşamayı başaranlar bile aslında mizahın Türkiye'de hiç de küçümsenmeyecek bir geçmişe ve birikime sahip olduğunu gösteriyordu. İki ay gibi kısa bir zaman diliminde otuzdan fazla mizahî gazete ve mecmua çıkmıştı. Mizahın zaman zaman ölçüyü kaçırıp hoyratlıklar da yaptığı bu kaotik ortamda az çok dayanabilen gazete ve mecmualar şunlardır: *Dalkavuk*, *Karagöz*, *Çekirge*, *Davul*, *Eşref*, *Züğürt*, *Cadaloz Adamsende*, *Eşşek*, *Falaka*, *Boşboğaz*, *Güllabi*, *Kibar*, *El-Malûm*, *Resimli Kitap*, *Püsküllü Bela*, *Laklak*, *Zıprır*, *El-Üfürük*, *Curcuna*, *Yuha*, *Kartal*, *Kalem*, *Cem*.⁴⁴

Refik Halit'in ikinci sayısından itibaren başyazarlığını üstlendiği *Cem*'in sahibi Cemil Cem (1882-1950), bizde modern karikatürün öncüsü ve ilk büyük ismidir. Osmanlı Devleti'nin Paris Büyükelçiliği'nde kâtip olarak görev yaparken resimle ilgilenmeye başlar ve bazı önemli Fransız ressamlarıyla tanışır. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Salâh (Cimcoz) ve Celal Esat (Arseven) Bey'ler tarafından çıkarılan *Kalem* dergisine gönderdiği karikatürlerle dikkati çeker. 1910 yılında Türkiye'ye döndükten sonra *Kalem* dergisinde

44 Refik Halid hakkında daha geniş bilgi için bkz. Şeref Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

kazandığı başarının rüzgarını arkasına alıp kendi dergisini, *Cem*'i çıkararak Türk mizahına ve karikatürüne yepyeni bir tarz ve hava getirir. Ancak dozu gittikçe artan eleştirileriyle İttihatçıları rahatsız etmeye başlayınca mecmuası kısa aralıklarla üç defa kapatılacak, üçüncü kapatılışında yayın hayatını noktalamak zorunda kalacaktır.⁴⁵

IX

Rûbab, Nesl-i Âtî ve Nâyîler

II. Meşrutiyet yıllarında, edebî ortamı hareketlendiren dergilerden biri de *Rûbab*'dı. 1912-1914 yılları arasında, Şahabeddin Süleyman yönetiminde yüz on altı sayı çıkan bu haftalık "edebî, ictimâî, felsefî mecmua"nın edebiyatı yüceltmekten (i'lâ-yı edebiyat) ve güzellik taraftarı olmaktan başka amacı ve belirli bir edebî görüşü yoktu. Cenab Şahabeddin, Rıza Tevfik, Ahmet Haşim, Refik Halit ve Hamdullah Suphi gibi tanınmış isimlerin de zaman zaman göründükleri *Rûbab*, edebiyat tarihine, Şahabeddin Süleyman'la Hakkı Tahsin ve Ali Nâci gibi genç Rûbablılar arasında dışarıdan bakınca çok ciddi görünen Fecr-i Âtî-Nesl-i Âtî kavgayla geçmiştir.

"Nesl-i Âtî" adı verilen yeni edebî okula zemin hazırlamak amacıyla Şahabeddin Süleyman tarafından planlanan, yani danışıklı bir dövüşten başka bir şey olmayan bu kavga devam ederken, Nesl-i Âtî Cemiyet-i Edebiyesi'nin beyannamesi de *Rûbab*'da yayımlanır. Nesl-i Âtî diye adlandırılan grup, bir yıl kadar sonra *Cadı* romanı vesilesiyle aynı mecmuada Hüseyin Rahmi'ye saldıranak şiddetli bir polemige yol açacaktır. Şahabeddin Süleyman'ın tenkitleriyle başlayıp Hemedanizâde Ali Nâci [Karacan] ve daha sonra Hakkı Tahsin'in kavgaya girmeleri üzerine küfürleşmeye dönüşen *Cadı* kavgası, bir süre sonra mecmua sayfalarından taşıp bir risaleler savaşına dönüşür. Hüseyin Rahmi *Cadı Çarpıyor* adlı risalesiyle Şahabeddin Süleyman'ın tenkitlerini ağır bir dille cevaplandırdıktan sonra, *Şakavet-i Edebiyye* adlı risalesiyle de Hemedanizâde Ali Nâci'ye saldırır. Ali Nâci'nin Acemliğini diline dolayarak işi hakarete kadar götürerek kavgayı büyüten Hüseyin Rahmi'nin

45 Meşrutiyet devrinde 43 sayı çıkan *Cem*, Cumhuriyet'in ilanından sonra 15 Aralık 1927'de tekrar yayın hayatına atıldı. İlk sayıdaki "Ah vergisiz bir memleket olsa" karikatürü yüzünden mahkemeye verilerek üç yıl hapse mahkum edilen ve temyize giderek güç bela kurtulan Cemil Cem, 29 Aralık 1927 tarihli sayısında da Recep Peker'i rahatsız eden bir karikatür yayımladığı için dergisini kapatmak zorunda kaldı.

bu risalesine Ali Nâci *Feth-i Meyyit*, Tevfik Necmi *Recm* ve Akalioğlu Sadri Nüzhet de *İsyân* adlı risaleleriyle cevap vermişlerdir.

Şahabeddin Süleyman ve takımı, muhtemelen, ağza alınmayacak küfürlerin savrulduğu bu utanç verici kavga yüzünden derginin sahibi Âsımzâde Cemal Nâdir Bey'le bozuşarak *Rübâb*'dan ayrılır ve *Kehkeşan* mecmuası yerine çıkarılan *Nihal*'de buluşmaya karar verirler. *Nihal*'in adı dördüncü sayıdan itibaren *Safahat-ı Şi'r ü Fikr* olarak değiştirilir. Şahabeddin Süleyman, iki sayı dayanabilen bu mecmuanın ilk sayısında edebiyat dünyasına Nâyîler'i takdim etmiştir.

Fecr-i Âtî mektebine mensup bir yazar olan Şahabeddin Süleyman'ın *Rübâb* mecmuasından ayrıldıktan sonra çıkardığı *Safahat-ı Şi'r ü Fikr* dergisinde “Nâyîler” ismini verdiği bir edebî ekol kurmaya çalışmıştı. İki sayı dayanabilen bu derginin ilk sayısında “Nâyîler: Yeni Bir Gençlik Karşısında” [nr. 1, 3 Mart 1330/19 Mart 1914] başlıklı makalesiyle edebiyat dünyasına Nâyîler'i takdim eden Şahabeddin Süleyman'ın yaptığı, aslında o günlerde Paris'ten yeni dönmüş olan ve “Bahr-i Sefid Havza-i Medeniyeti” fikrini savunan Yahya Kemal'den dinlediklerini tasavvufla birleştirmekten ibaretti. Nâyîler'in Selçuklulara kadar inip eski mayayı bularak onu yeni bir estetikle vermek istediklerini, toplumun geçmişle bağlarının kopmasına yol açan köksüz yeniliklerin değil, 'kavmin esâsât-ı rûhiyyesine tetâbuk' eden yeniliklerin daha sağlam ve kalıcı olacağını söylüyor, “İşte Nâyîler bu suretle hareket ediyorlar, Osmanlı Türklüğünün esasına çıkıyorlar, bizim için pîr-ür'l-mutasavvıfın olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinden ahz-ı nefis-i meslek ediniyorlar” diyordu.

Şahabeddin Süleyman “nâyî” kelimesinin kendisine daima Mevlânâ'yı, milattan yirmi yıl önceki İskenderiye'yi, dolayısıyla Akdeniz havzasını ve Eflatun tarafından tabiat dışında bizâtilî var olduğu iddia edilen “mutlak güzellik” fikrini hatırlattığını, bu fikrin Akdeniz havzasında yaşayan kavimlerin bütün iddialarının bir düstur şeklinde billûrlaşmasından başka bir şey olmadığını, bütün Akdenizli kavimlerin güzelliği ilahlaştırdıklarını ve ona özel bir şekil verdiklerini, medeniyetin kaynağı olan eski Yunanistan'da güzel ve sağlam vücudun her şey olduğunu, zafer, şeref, hürmet gibi bütün olumlu değerlerin ona lâıyk görüldüğünü, bunun için insanların “üryan ve pür-gurur vücutlarını teşhir” ettiklerini, netice olarak kıyas yoluyla gözün, dudağın, yüzün, endamın vb. en güzeline seçilerek timsal olarak kabul edildiğini söylüyordu. Şark'la Akdeniz havzasının güzellik anlayışları arasında bu bakımdan bü-

yük farklar bulunduğunu belirterek İskenderiye mektebinin felsefî görüşlerini özetleyen Şahabeddin Süleyman, tasavvufun mutlak güzellik anlayışını bu mektebe bağlayarak iddiasını Mevlânâ, Yunus Emre, Âşık Paşa gibi şairlerden seçtiği şiirlerle güçlendirmeye çalışmıştı. Gerçi Türkler de Asyaî bir kavimdi, fakat ruhu Arap ve Acem'in ruhundan farklı ve sadeliğe meyyaldi.

Şahabeddin Süleyman, yazısında bu nazariyeyi esasını Yahya Kemal'in ortaya koyduğunu, "Şurada itirafı lâzıme-i vicdâniyeden olan bir hakikat vardır. O da bu nazariyenin mâyesini, esâsını Avrupa'da senelerce tedkikât-ı edebiyede bulduktan sonra İstanbul'a avdet eden şair Yahya Kemal'in getirmesidir" cümleleriyle açıklar. Ne var ki iki sayı dayanabilen *Safahat-ı Şi'r ü Fikr*'le birlikte Nâyiler de dağılmış, bir süre "enayiler" diye alaya alındıktan sonra unutulmuşlardı.

X

Dârülbedâyi

Fecr-i Âtîcilerden Şahabeddin Süleyman, Tahsin Nahid ve Müfid Ratib de tiyatroyla ciddi bir biçimde ilgilenmişlerdi; hem tiyatronun teorik meseleleri hakkında fikir üretiyor, hem de oyunlar ve tiyatro eleştirileri yazıyorlardı. Öte yandan, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra nasıl mantar gibi gazete ve dergiler çıkıp batmışsa, aynı şekilde, birbiri ardınca kurulup bir iki temsil verdikten sonra yokluğa karışan tiyatrolar vardı. Bu devrin en önemli tiyatro hadisesi, şüphesiz İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın temelini teşkil eden Dârülbedâyi'in kurulmasıdır. Konservatuvar niteliğinde bir kurum olarak düşünülen Dârülbedâyi'i kurması için davet edilen ve 28 Haziran 1914'te İstanbul'a gelen Paris Odeon Tiyatrosu Müdürü Mösyö Antoine âdeta bir havari, hatta bir tiyatro peygamberi gibi karşılanmıştı. O günlerde henüz Ne-Yunanîlik dönemini yaşayan Yahya Kemal, "Antoine'la Musahabe" başlıklı yazısında, "Dün de bu havari sanatkârla, o eski musahabemizi yazdığımız odada konuştuk! Bu çorak toprakta Dionysos'un oyunlarını uyandırmak için kendi geldi. Bu mülakatı sanatta itikadın bir mucizesi sandım" diyordu.⁴⁶ Yunanî kafasına ve Tevratî üslubuna rağmen Antoine'ın, tıpkı Lamartine, Gautier, Loti ve Farrere gibi, Batı'ya bizden bir şeyler götürebileceğine inanan Yahya Kemal, "o eski musahabemiz" diye işaret ettiği bir önceki yazısında da şunları söylemişti: "Şüphesiz Antoine da götüre-

⁴⁶ Yahya Kemal, *Edebiyata Dair*, s. 241 vd.

cek; beş on sene sonra bu sanatkâr gene mutantan bir sahneye sahip olursa, millî oyunlarımızdan Ortaoyunu, Zuhurî ve Karagöz'den, rakslarımızdan, efsanelerimizden, millî esvap ve mimarinin şekillerinden alacağı zevki oradaki sanatkârlara da verir. Evet, Antoine kıratında bir üstad bizden memleketine birçok zevkler götürecektir, bunun için onu burada Beyoğlu'nun o bulamaç âleminde değil, aramızda eğlendirelim."⁴⁷

Yahya Kemal'in Antoine'la ilgili ilk yazısında önemli bir ikazı daha vardır: "Antoine bize yalnız ibda'daki kudretini getirdi, tabii ki bu müesseseyi bizdeki malzemeyle kuracak. Bu teşebbüsün en nazik noktası da buradadır." Ne var ki, Antoine, meselenin bu nazik noktasından habersizdir. Özdemir Nutku, bir yazısında Antoine'ın İstanbul'a Fransız üslûbunda ve özellikle Fransız oyunları temsil edecek ödenekli bir konservatuar ve tiyatro kurmak üzere davet edildiği kanaatinde olduğunu, onun 6 Ocak 1915'te *The New York Times* gazetesinde yayınlanmış bir makalesine dayanarak söyler.⁴⁸ Esasen Antoine, Türkiye'de pek fazla kalamamış, Birinci Dünya Harbi'nin çıkması üzerine ülkesine dönmek zorunda kalmıştır.

XI

Ve Büyük Harp

Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yaraları sarılmadan, İttihat ve Terakki'nin tecrübesiz ve maceraperest liderlerinin yanlış kararlarıyla kendini büyük bir savaşın içinde bulan Osmanlı Devleti bütün kaynaklarını hızla tüketirken edebiyat dünyası da ister istemez savaşa odaklanmış, Türkçülük hareketleriyle zemini hazırlanan ve edebiyat tarihçileri tarafından "Millî Edebiyat Cereyanı" diye adlandırılan hareket asıl savaş şartlarında -büyük ölçüde İttihat ve Terakki'nin desteğiyle- oluşmuştu. 1913 Kongresi'nden sonra İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğe yönelişiyle başlayan bu süreç, edebiyat dünyasının atmosferini özellikle savaş yıllarında büyük ölçüde değiştirmiştir. Savaş bütün hızıyla devam ederken hastalanan Tevfik Fikret'in son şiirlerinden biri, Sancak-ı Şerif açıp "Cihad-ı Ekber" ilan ederek dinî ve millî duygularını istismar ettiği halkı, hüsrarla biteceğini aklı başında herkesin tahmin edebildiği korkunç bir savaşa sürükleyen İttihat ve Terakki'nin ironik

⁴⁷ Yahya Kemal, *a.g.e.*, s. 235 vd.

⁴⁸ Özdemir Nutku, "Dârülbedâyi'in Kuruluşu Üzerine Birkaç Not", *Türk Dili*, nr. 190, Temmuz 1967.

bir dille eleştirildiği *Sancağ-ı Şerif Huzurunda* şiidir. Fikret, bu şiiri yazdıktan bir yıl kadar sonra (1915), bütün cephelerde kanlı bir boğazlaşma devam ederken, 18 Ağustos'u 19 Ağustos'a bağlayan gece ölmüştür. Şanslıdır, çünkü dün ateşlediği ve alkışladığı İttihat ve Terakki'nin elinde Devlet-i Aliyye'nin paramparça olduğunu görmemiş ve işgal acılarını yaşamamıştır.

Ek Edebî Kronoloji

1908

- Tevfik Fikret 25 Haziran 1324 tarihinde *Millet Şarkısı*'nı yazdı ve bir akşam vakti Rumeli Hisarı'nın gölgelerinde arkadaşlarına okudu [8 Temmuz].
- II. Meşrutiyet ilan edildi [23 Temmuz].
- *Tanin* gazetesi yayımlanmaya başladı [19 Temmuz 1324/1 Ağustos].
- Tevfik Fikret'in 18 Şubat 1317 (1901) tarihinde yazdığı *Sis* ve bu şiirden duyduğu pişmanlığı ifade eden *Rücu* şiiri, *Tanin* gazetesinin ilk sayısında birlikte yayımlandı [1 Ağustos].
- *Sırat-ı Müstakim* dergisi yayımlanmaya başladı [27 Ağustos].
- Yusuf Akçura İstanbul'a döndü [Kasım].
- Türk Derneği kuruldu. Derneğin nizamnamesi *Sırat-ı Müstakim* mecmuasında yayımlandı (c. I, nr. 1 Kanunusani 1324 [14 Ocak 1909]).

1909

- Eserlerini çeşitli gazete ve dergilerde yayımlayan genç şair ve yazarlar, ortak fikirlerine bir yön vermek, kendilerini geniş kitlelere tanıtmak amacıyla Hilâl Matbaası'nda toplandılar ve Fecr-i Âtî adında edebî bir topluluk kurmaya karar verdiler [20 Mart].
- Fecr-i Âtî Encümeni'nin kurulduğu *Servet-i Fünun* mecmuasının 930. sayısında duyuruldu [25 Mart].
- II. Abdülhamid'in hal'i ve V. Mehmed Reşad'ın cülusu [27 Nisan].
- Ahmed Agayef (Ağaoğlu) İstanbul'a geldi.

1910

- Tevfik Fikret'in 28 Nisan 1905 (15 Nisan 1321) tarihinde yazdığı *Tarih-i Kadim* şiirinin korsan baskısı yapılarak el altından piyasaya sürüldü.
- Fecr-i Âtî Encümeni'nin beyannameesi *Servet-i Fünun* mecmuasının 977. sayısında yayımlandı [24 Şubat 1910].
- Girit Meclisi'nin Yunan kralına sadakat yemini [9 Mayıs].
- Gazeteci Ahmed Samim'in katli [9-10 Haziran].
- Balkan İttifakını hazırlayan Kiliseler Kanunu çıkarıldı [3 Temmuz].
- Macaristan'da Turan Cemiyeti kuruldu.
- Hüseyinzâde Ali Bey İstanbul'a geldi.

1911

- İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi tahliye etmesi için Osmanlı Devleti'ne ultiimatı verdi [28 Eylül] ve harp ilan etti [29 Eylül].
- Sadrazam Hakkı Paşa istifa etti [29 Eylül]
- Türk Derneği'nin yayın organı olan *Türk Derneği* dergisi yayımlanmaya başladı. İlk altı sayısı 1911'de, yedinci ve son sayısı 1912'da çıktı.
- Selanik'te *Genç Kalemler* dergisi çıkarıldı ve "Yeni Lisan" hareketi başladı [Nisan].
- Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* (1327) adlı eseri İstanbul'da kitap olarak basıldı.
- Türk Yurdu Cemiyeti kuruldu (31 Ağustos) ve bu cemiyetin yayın organı olarak *Türk Yurdu* mecmuası çıkarıldı (İlk sayı: 17 Teşrinisani 1327 [30 Kasım 1911]).

1912

- Meclis-i Mebusan feshedildi [12 Ocak].
- Tevfik Fikret, Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi üzerine *Doksanbeşe Doğru* şiirini yazdı [22 Ocak]. Bu şiir, *Vazife*'nin 9 Kanunısani 1327 tarihli 7. sayısında ve *Servet-i Fünun*'un 26 Kanunısani 1327 tarihli 1079. sayısında yayımlandı.
- *Rûbab* mecmuası yayın hayatına başladı [7 Şubat].

- *Sırat-ı Müstakim*, ismini *Sebilürreşad* olarak değiştirdi [8 Mart].
- Türk Ocağı kuruldu [25 Mart].
- Kuzey Afrika sahilinde çakılıp kalan İtalyanlar Oniki Ada'yı işgale başladılar ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına aldılar [24 Nisan].
- Yahya Kemal, Paris'ten İstanbul'a döndü [Nisan].
- Tevfik Fikret *Hân-ı Yağma* şiirini yazdı [Haziran].
- Said Paşa istifa etti, İttihat ve Terakki işbaşından uzaklaştı [16 Temmuz].
- İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'nı zorladı [18-19 Temmuz].
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti (Büyük Kabine) kuruldu [22 Temmuz].
- Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserinin Tevfik Fikret'e hücum ettiği bölümü *Sebilürreşad*'ın 9 Ramazan 1330/9 Ağustos 1328 tarihli 207. sayısında yayımlandı [22 Ağustos].
- Balkan Harbi başladı [8 Ekim].
- Lozan şehrinin iskelesi olan Ouchy'de imzalanan muahedeyle Osmanlı-İtalyan savaşı sona erdirildi.
- Gazi Ahmet Muhtar Paşa istifa etti, Kâmil Paşa hükümeti kuruldu [29 Ekim].
- Sultan Abdülhamid, Selanik'ten İstanbul'a nakledildi [1 Kasım].
- Léon Cahun'un *Le Bannière Bleue* adlı romanı Necip Âsım [Yazıksız] tarafından *Gök Sancak* (1328) adıyla Türkçeye çevrildi.
- Ahmed Midhat Efendi öldü [16 Aralık].
- Fecr-i Âtî Encümeni dağıldı [Yıl sonları].

1913

- Bâbüâli baskını. Mahmud Şevket Paşa hükümeti kuruldu [23 Ocak].
- Londra Muahedesi [30 Mayıs].
- Mahmut Şevket Paşa katledildi, Said Halim Paşa hükümeti kuruldu [11 Haziran].
- Yahya Kemal gözaltına alındı ve Cemal Paşa tarafından sorgulanarak serbest bırakıldı.

- İkinci Balkan Harbi başladı [29/30 Haziran].
- Edirne geri alındı [21 Temmuz].
- Yahya Kemal Darüşşafaka'da muallimliğe başladı [12 Ekim].
- Macaristan Turancıları, *Turan* adlı bir dergi yayımlamaya başladılar.
- Yahya Kemal, Ali Kemal'in *Peyam* gazetesinde Süleyman Sadi imzasıyla yazmaya başladı [15 Kasım].
- Türk Bilgi Derneği tarafından *Bilgi Mecmuası* yayımlanmaya başlandı [Teşrinisani 1329]. Celal Sâhir yönetiminde çıkan mecmua yedinci sayısında kapandı [Haziran 1330].
- Yahya Kemal Büyükkada'ya yerleşti [Yıl sonları].

1914

- Enver Paşa Harbiye Nâzırı oldu [3 Ocak].
- Yahya Kemal, *Peyam*'da "Bir Fikir" başlıklı yazısında ilk defa Yahya Kemal imzasını kullandı. Bu yılın başlarında çıkan *Nevsâl-i Millî* 1330'daki "Nigar Hanımefendi" başlıklı yazısında da Yahya Kemal imzası vardır.
- *İslâm Mecmuası* yayımlanmaya başladı [Şubat].
- *Rûbab* mecmuası 116. sayısında kapandı [28 Mayıs].
- Almanya ile Osmanlı Devleti arasında gizli ittifak anlaşması imzalandı [2 Ağustos].
- İngiliz donanmasının takibinden kaçan Goben ve Breslau adlı Alman kruvazörleri Çanakkale Boğazı'na girerek Osmanlı Devleti'ne sığındı [10 Ağustos].
- Kapitülasyonlar kaldırıldı [9 Eylül].
- Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaklandı [27 Eylül].
- Osmanlı donanması, Yavuz ve Midilli adları verilen iki Alman zırhlısı da dâhil olduğu halde Alman amirali Souchon kumandasında Karadeniz'e açılıp Rus gemilerini batırdı, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını topa tuttu [27 Ekim].
- Tevfik Fikret, Mehmed Âkif'in *Süleymaniye Kürsüsünde*'ki hücumuna cevap olmak üzere 1 Teşrinisani 1330'da *Tarih-i Kadim'e Zeyl* şiirini yazdı [14 Kasım].
- Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti [2 Kasım].

- İngiltere, ticaret gemilerinin geçişinin yasaklanmasına tepkisini Boğaz tahkimatını topa tutarak gösterdi [3 Kasım].
- Rusya'nın savaş ilanından sonra Sarıkamış-Erzurum istikametinde ilerleyen Ruslar 3. Osmanlı Ordusu tarafından Köprüköy Muharebesi'nde yenildi ve sınır yakınlarına kadar çekilmek zorunda bırakıldı [6-9 Kasım].
- Cihad-ı Ekber ilan edildi [14 Kasım].
- İngilizler Basra'yı işgal ettiler [23 Kasım].
- Sarıkamış hareketi. Enver Paşa bu harekate çok hazırlıksız başlamıştı. Ocak 1915 başlarına kadar devam eden bu harekatta Türk kuvvetleri 112.000 mevcudunun önemli bir kısmını kaybetti. Askerin çoğu Allahüekber dağlarında soğuktan donarak öldü [22 Aralık].
- İngiliz Savaş kabinesi, Deniz Bakanı Churchill'in baskısıyla Çanakkale'yi denizden zorlama kararı aldı [Yıl sonları].
- Léon Cahun'un *Le Bannière Bleue* adlı romanı Galib Bahtiyar tarafından *Gök Bayrak* (1330) adıyla Türkçeye yeniden çevrildi.
- İsmail Bey Gaspıralı öldü.
- Ali Emiri Efendi, Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lügati't-Türk*'ünü keşfetti. Kilisli Muallim Rifat tarafından yayına hazırlanan eser, Ziya Gökalp'ın tavassutuyla 1915-1917 yılları arasında üç cilt halinde basıldı.
- Tevfik Fikret'in *Sancak-ı Şerif Huzurunda* adlı şiiri *Servet-i Fünun*'un 27 Teşrinisani 1330 tarihli 1227. sayısında yayımlandı [10 Aralık].

1915

- Sarıkamış faciasından sonra 4. Osmanlı ordusu 14 Ocak 1915'ten itibaren gece yürüyüşleriyle Bi'rüsseb'den Süveyş Kanalı'na doğru yöneldi. Bahriye Nâzırı Cemal Paşa kumandasındaki Türk kuvvetleri 3 Şubat'ta kanalı geçmeye çalıştılar, fakat başarısızlığa uğrayarak 15 Şubat'ta geldikleri yere döndüler [14 Ocak].
- Boğaz'ın dış tabyaları topa tutuldu [19 Şubat].
- İtilaf donanmalarının Boğaz'ı geçme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlık sonrasında İngiliz Savaş Kabinesi,

Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan sürdürülecek ortak hareketle ele geçirmeyi kararlaştırdı [18 Mart].

- İngilizler ve Anzak birlikleri Arıburnu kıyısına çıkarma yaptılar. Ancak Conkbayırı'nda geri püskürtüldüler. Kıyıda tutundular. Siper savaşı [25 Nisan].
- Anafartalar bölgesine taarruza geçtiler. Püskürtüldüler [6/7 Ağustos].
- Tevfik Fikret öldü [18-19 Ağustos].

Abstract

Literary Environment at the “Period of the Beloved Freedom”

In this essay, literary milieu of the first five years of the Second Constitutional Period will be described. Although the main topic of the many short lived newspapers and journals was enmity to Abdulhamid II, poets like Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid, Rıza Tevfik and Mehmet Akif as strong voices of this period dominated the literary milieu. *Yeni Lisan* (the new language) movement initiated by Ömer Seyfeddin and Turkism led by Ziya Gökalp, after the Balkan Wars, with the support of the Committee of Union and Progress, were on the way to become a new literary focus. One could argue that the polemic between the *Fecr-i Ati* (the coming dawn) and the New Language groups as well as struggles between Mehmet Akif and Tevfik Fikret dominated the literary discussions during the early years of the Second Constitutional Period. As a continuation of the *Edebiyat-ı Cedide* (new literature), despite its weaknesses the *Fecr-i Ati* paved the way for the emergence of strong figures like Ahmet Haşim, Yakup Kadri and Refik Halid whereas Köprülüzade Fuad and Hamdullah Suphi left it for new Language Movement. In this environment, Halide Edip emerged as a strong women novelist and supported Turkism with her novel, *Yeni Turan*. This period also constituted the background for the National Literary Movement which essentially emerged during the war years.

Key Words: Constitution, Union and Progress, Liberty, Media, Fecr-i Ati, New Language Movement, Turkism, National Literary Movement.